

M

157

WYDANIE, 15. 10. 1. 53, 20.000

MINISTERSTWO
WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO
SEKCJA SZKOLNICTWA ŚREDNIEGO

PROGRAM GIMNAZJUM PAŃSTWOWEGO

GIMNAZJUM NIŻSZE

JĘZYK POLSKI. HISTORJA.
JĘZYKI NOWOŻYTNE.

WARSZAWA
TŁOCZNIA WŁ. ŁAZARSKIEGO
1919

MINISTERSTWO
WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO
SEKCJA SZKOLNICTWA ŚREDNIEGO

PROGRAM
GIMNAZJUM PAŃSTWOWEGO

GIMNAZJUM NIŻSZE

JĘZYK POLSKI. HISTORJA.
JĘZYKI NOWOŻYTNE.

WARSZAWA
TŁOCZNIA WŁ. ŁAZARSKIEGO
1919

M 157

DO NABYCIA

w „Książnicy Polskiej Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych“,

WARSZAWA: UL. BRACKA 18.

LWÓW: UL. MAŁECKIEGO 5.

POZNAŃ: „SPÓŁKA PEDAGOGICZNA“,

UL. PODGÓRNA 7.

PRZEDMOWA.

Zeszyt niniejszy stanowi część opracowywanego przez Ministerstwo W. R. i O. P. przy współudziale nauczycielstwa programu szczegółowego gimnazjów państwowych. Program ten w pierwszym wydaniu wychodzi częściami. Każda z nich zawiera jeden przedmiot lub grupę przedmiotów nauczania—na razie w zakresie kursu t. zw. gimnazjum niższego, czyli klas: wstępnej, I, II i III.

Opracowanie programu dla tych klas nie przesądza bynajmniej przyszłego ustroju szkolnictwa i nie stoi w sprzeczności z projektem siedmioletniej szkoły powszechnej i pięcioletniej szkoły średniej.

Wydając program dla gimnazjum niższego, Ministerstwo toruje drogę do opracowania programu odpowiednich oddziałów szkoły powszechnej, a zarazem czyni zadość palącej potrzebie istniejących obecnie szkół średnich.

W rzeczy samej, aczkolwiek państwowe szkoły średnie, według projektów, o których urzeczywistnieniu rozstrzygnie niebawem władza ustawodawcza, mają być w przyszłości pięcioletnie, to znaczy obejmować tylko t. zw. „gimnazjum wyższe“, to jednak Ministerstwo nie może pozostawić bez programu i wskazówek metodycznych klas niższych, skoro one istnieją obecnie we wszystkich szkołach średnich i tylko stopniowo mogą być zwijane. *) Wydanie programu dla tych

*) Uwzględniono przytem również klasy wstępne ze względu na to, że one istnieją dotychczas prawie przy wszystkich szkołach średnich prywatnych b. Królestwa Kongresowego. Zwijanie ich w gimnazjach państwowych dopiero się rozpoczęło.

IV

właśnie klas jest tem niezbędniejsze, że Ministerstwo w myśl poglądów, wyłuszczonech w wydawnictwie swoim p. t. „Program naukowy szkoły średniej“ (Warszawa. 1919 r.), przeprowadza zasadniczą reformę zarówno programów, jak sposobów nauczania w szkolnictwie średnim. Rzecz jasna, że taka reforma musi się rozpocząć przedewszystkiem od najniższych klas dzisiejszej szkoły średniej, — ewentualnie sięgnąć do odpowiednich oddziałów szkoły powszechnej, — aby po stworzeniu w ten sposób mocnego fundamentu u dołu, stopniowo sięgać do klas coraz wyższych. Jednem z naczelných zadań programu niniejszego jest właśnie takie torowanie drogi zamierzonej reformie przyszłej szkoły średniej.

W jaki sposób i w jakim stopniu szkoły średnie państwowe i prywatne mają się stosować do programów Ministerstwa, — wyjaśnia to przytoczony poniżej okólnik Sekcji szkolnictwa średniego.

MINISTERSTWO
WYZNAŃ RELIGIJNYCH
I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

Sekcja Szkolnictwa Średniego.
№ 6329.19. S. II.
W sprawie programów naukowych.

Dnia 17-go maja 1919 r.

Do
Dyrekcij wszystkich szkół średnich na terenie b. Królestwa Polskiego.

Z początkiem roku szkolnego 1919/20 mają być we wszystkich państwowych szkołach średnich byłego Królestwa Kongresowego wprowadzone nowe programy naukowe, ogłoszone w wydanej przez Ministerstwo w roku 1919 książce p. t.: „Program naukowy szkoły średniej, projekt, wypracowany przez Sekcję Szkolnictwa Średniego“. Książka ta zawiera tylko najogólniejsze zarysy programu. Programy szczegółowe, oraz wskazówki metodyczne są w opracowaniu; część odnosząca się do klas niższych jest już w druku i ukaże się niebawem. Wobec tego, iż wprowadzanie do szkół istniejących nowych programów z reguły odbywać się będzie stopniowo i objemie na razie przedewszystkiem klasy niższe, ta

część programów, która ukaże się w druku przed początkiem nowego roku szkolnego, będzie w przeważnej części wypadków wystarczającą na rok najbliższy podstawą zamierzonej reorganizacji szkoły. Tam, gdzie i w klasach wyższych okazałoby się skutecznym całkowite lub częściowe wprowadzenie nowego programu, winna szkoła tymczasowo wprowadzić własny program szczegółowy i przedłożyć go Ministerstwu.

Nowa organizacja szkolnictwa średniego przewiduje cztery typy szkoły średniej: matematyczno-przyrodniczy, humanistyczny, humanistyczny z łaciną, klasyczny. Według którego z tych typów mają być zreorganizowane poszczególne państwowe szkoły średnie, rozstrzyga Ministerstwo po wysłuchaniu opinii szkoły. Sprawy uprawnień, jakie posiadać mają absolwenci poszczególnych typów, na razie się nie przesądza; zostanie ona rozstrzygnięta przez władze ustawodawcze w ustawie o szkolnictwie średnim; do tego czasu stan dzisiejszy pozostanie bez zmiany.

Szkolnictwo prywatne nie jest obowiązane do przyjmowania nowych programów. Posiada ono duży stopień swobody indywidualnego kształtowania swej pracy zarówno pod względem programowym, jak metodycznym. Ponieważ jednak programy wszystkich prawie naszych szkół są zbudowane bardzo wadliwie, grzesząc przedewszystkiem wielkiem rozdrobnieniem i przeładowaniem, zmuszającym do pospiechu, werbalizmu i powierzchowności, zaleca się dokładne przestudjowanie wymienionego na początku wydawnictwa Ministerstwa, zawierającego zarówno krytyczną ocenę programów obecnych, jak i zasadnicze wskazania reformy, oraz przystąpienie do ulepszenia programów w myśl tych wskazań. Należy przytem przyjąć zasadę, iż na odrębne programy naukowe wysilać się powinny tylko te szkoły, które za swe zadanie postawiły sobie oryginalną twórczość na polu pedagogicznym i czują się dość silne do rozwinięcia tej twórczości. Szkoły, które, przy najwyższych choćby aspiracjach do stania się ważnemi placówkami wychowania narodowego, nie wytknęły sobie wogóle, czy narazie, celu torowania nowych dróg wychowawczych, winny raczej przyjąć wypracowane przez Ministerstwo z udziałem nauczycielstwa programy, rozwinąć usilną pracę celem jak najlepszego ich wykonania i osiągnięcia w ich ramach możliwie najwyższego poziomu;

gdy to się stanie, wtedy na podstawie zdobytego doświadczenia będą mogły, czy to we współpracy z Ministerstwem, czy drogą zupełnie samodzielnej inicjatywy, podjąć próby dalszych reform i udoskonaleń.

Zakres wymagań przy egzaminach dojrzałości nie ulegnie w najbliższych latach wogóle żadnym zasadniczym zmianom. Jedyna zmiana będzie polegała na ograniczeniu tego egzaminu do jednego tylko języka obcego; ograniczenie to wejdzie w życie już przy egzaminach, które się odbędą w wiosennym terminie r. szk. 1919/20. Każdy abiturjent będzie miał prawo wybrać sobie jeden z nauczanych w szkole języków nowożytnych i z niego tylko będzie egzaminowany. O ile szkoła prywatna zechce wobec tego swój program naukowy ograniczyć do obowiązkowej nauki jednego tylko języka nowożytnego, może to uczynić od początku przyszłego roku szkolnego, przyczem powinna rozważyć, czy dla klas, które już naukę drugiego języka rozpoczęły, nie byłoby wskazaniem utrzymanie tej nauki aż do chwili ukończenia przez nie szkoły, czy też dla zmniejszenia przeciążenia młodzieży lepiej będzie odrazu ją od nauki drugiego języka uwolnić. Usunięcie zupełne drugiego języka powinnyby jednak nastąpić tylko w pewnej liczbie klas niższych. Uczniom, którzy już dłuższy czas dwóch języków się uczą, należałoby dać możliwość kontynuowania tej nauki aż do końca szkoły. To też w przyszłym roku szkolnym i te szkoły, które zasadniczo chcą ograniczyć się do obowiązkowej nauki jednego języka nowożytnego, powinnyby dla uczniów kl. VI, VII i VIII pozostawić naukę obu dotąd uprawianych języków, a każdemu pojedynczemu uczniowi pozostawić swobodę albo wybrania jednego z nich, albo uczęszczania nadal na naukę obu. Po upływie roku urządzenie to ograniczy się do kl. VII i VIII, w rok później już tylko do kl. VIII, aż w końcu w całej szkole pozostanie obowiązkowy tylko jeden język. W każdym razie pożądanę jest, aby szkoły, uprawiające naukę obowiązkową jednego tylko języka, dawały młodzieży możliwość wyboru między dwoma przynajmniej językami światowego znaczenia. Zaznacza się наконец, że Ministerstwo przystąpi niebawem do wypracowania programu szkoły średniej, której podstawa wychowawcza zawierać będzie naukę dwóch języków nowożytnych; — szkoły więc prywatne, chcące dwa języki zachować, będą mogły na tym programie się wzoro-

VII

wać. Szkoła, ucząca jednego tylko języka, powinna uwzględnić koniecznie albo język angielski, albo francuski, lub niemiecki; jeden z tych tylko języków bowiem będzie objęty wymaganiami egzaminu dojrzałości.

Szkołom, które zechcą wypracowany przez Ministerstwo program u siebie zastosować, zwraca się uwagę, że wprowadzenie go powinno się zacząć od jednej lub kilku klas najniższych. Dla klas wyższych musi zostać wypracowany program przejściowy, dostosowany do tych programów, według których młodzież tych klas dotąd się uczyła; przy jego pomocy da się w ciągu paru lat i w klasach wyższych przejść do nowych programów.

Zwraca się wreszcie uwagę, iż ogłoszone dotąd ogólne programy stanowią tylko ramy zewnętrzne zamierzonej reformy. Istota reformy polega na głębokich zmianach metody nauczania, a zmiany programu mają za cel jedynie tę zmianę metody umożliwić. W jakim duchu winny być zmienione metody, zaznacza wyraźnie zacytowana publikacja Ministerstwa. Te tylko szkoły zdołają istotnie zainicjowaną przez Ministerstwo reformę podjąć, które rozporządzają wystarczającymi urządzeniami i pomocami naukowymi, a przede wszystkim siłami nauczycielskimi, zdolnymi do zastosowania nowych metod. Dążenie do zdobycia tych warunków i sił nauczycielskich jest obowiązkiem każdej szkoły. O ile nie zdoła ona tego osiągnąć odrazu w całości, może wprowadzać reformy częściowo, połowicznie. Ministerstwo uwzględni okoliczność, iż wiele szkół przetrzebować będzie pewnego czasu dla zastosowania się do nowych wymagań, żądać jednak będzie stanowczo energicznych wysiłków i ciągłych postępów w tym kierunku, a z biegiem czasu nie uzna prawa do bytu tych szkół, które wyznaczonego poziomu osiągnąć nie zdołają.

Minister

Jan Łukasiewicz.

Pierwsze wydanie niniejszego Programu pojawia się w ilości egzemplarzy, obliczonej na potrzeby roku szkolnego 1919/20. Po upływie roku przewiduje się drugie wydanie już w postaci jednolitej książki. Ministerstwo pragnęłoby, aby to drugie wydanie mogło być doskonalsze od pierwszego.

VIII

W znacznym stopniu zależeć to będzie od współdziałania w tej sprawie sił nauczycielskich, które ten Program będą realizowały. Ministerstwo zwraca się do wszystkich osób, uczących w szkołach średnich, aby zechciały w ciągu roku szkolnego 1919/20 nadsyłać pod adresem Sekcji Szkolnictwa średniego Ministerstwa W. R. i O. P. uwagi i spostrzeżenia, które poczynią przy wykonywaniu niniejszego programu. Wszystkie te głosy będą rozważone przy ponownem redagowaniu Programu.

Zwraca się uwagę na to, że wszelkie wskazówki, dotyczące podręczników szkolnych, lektury, oraz pomocy naukowych, zostały oddzielone od programów poszczególnych przedmiotów i związanych z nimi uwag metodycznych. Szukać ich należy w osobnem wydawnictwie Ministerstwa, pod tytułem: Spis książek i pomocy szkolnych dla państwowego gimnazjum niższego na rok szkolny 1919/20.

JĘZYK POLSKI.

PROGRAM.

KLASA WSTĘPNA.

(6 godzin tygodniowo).

ĆWICZENIA USTNE.

Ćwiczenia w mówieniu na podstawie bezpośredniej obserwacji (obrazków, okazów i t. p.), przeżyć własnych, słów nauczyciela lub lektury.

Uczenie się na pamięć z początku w klasie, później w domu krótkich wierszy i przysłów.

Ćwiczenia w wygłaszaniu estetycznem (jednostkowym i zbiorowym).

Czytanie poprawne i płynne drobnych utworów prozaicznych i poetycznych (baśni, legend, bajek, opowiadań z życia dzieci, z przeszłości narodu, artystycznych obrazków z życia przyrody, drobnych utworów lirycznych i t. p.).

Omawianie przeczytanych utworów w sposób pogadankowy.

Ćwiczenia stylistyczne: — wyszukiwanie i zestawianie wyrazów bliskoznacznych, wyrazów o znaczeniu przeciwnem. Dawanie tytułów obrazom, cyklom obrazów, lub urywkom niezatytułowanym.

Ćwiczenia gramatyczne: — w związku z czytaniem i mó-

wieniem wyróżnianie znaczenia podstawowych części mowy (rzeczowników, przymiotników i czasowników — ewentualnie także przysłówków); odróżnianie zdań, a w nich ich zasadniczych członów: podmiotu i orzeczenia; różnica między mową a pismem, g ł o s k ą a l i t e r ą; rozkładanie wyrazów na zgłoski, odróżnianie (tylko praktyczne) samogłosek i spółgłosek, głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych. Wytworzenie pojęć o liczbie, osobie i czasie.

ĆWICZENIA PIŚMIENNE.

Ćwiczenia ortograficzne.

Ćwiczenia stylistyczne. Zapisywanie wydarzeń z życia domowego i szkolnego. Wykończanie przerwanych w interesującym miejscu opowiadań. Króciutkie wypracowania, oparte na przeżyciach uczniów i bezpośredniej obserwacji.

U w a g a: Nauczyciel przegląda przynajmniej raz na tydzień kajety wszystkich uczniów w celu skontrolowania ich pracy i postępów, oraz zapobieżenia powtarzaniu się tych samych błędów.

K L A S A I.

(5 godzin tygodniowo).

ĆWICZENIA USTNE.

Ćwiczenia w mówieniu na podstawie bezpośredniej obserwacji (obrazków, okazów i t. p.), przeżyć własnych, słów nauczyciela, oraz lektury.

Uczenie się na pamięć z początku w klasie, później w domu krótkich wierszy, przysłów i sentencji.

Ćwiczenia w wygłaszaniu estetycznym (jednostkowym i zbiorowym).

Czytanie poprawne, płynne i wyraziste krótszych utworów prozaicznych i poetycznych (baśni, legend, bajek, opowiadań z życia dzieci, z przeszłości narodu, z życia bohate-

rów, artystycznych obrazków z życia przyrody, utworów lirycznych i t. p.).

Objaśnianie i rozbiór czytanych utworów.

Ćwiczenia stylistyczne. Wyszukiwanie i zestawianie wyrazów bliskoznacznych, wieloznacznych, wyrazów o znaczeniu przeciwnym i sprzecznym. Rozróżnianie zmian akcentów logicznych i uczuciowych przy zmienianiu szyku wyrazów w zdaniu. Dawanie tytułów obrazom, cyklom obrazów, lub urywkom niezatytułowanym. Uwydatnianie głównych myśli utworu za pomocą pytań.

Ćwiczenia gramatyczne. W związku z czytaniem i mówieniem wyróżnianie drogą ćwiczeń znaczenia przysłówków, zaimków, liczebników, oraz przyimków, spójników i wyrazków. Pojęcie o przypadku, rodzaju i stopniu. Rozbiór podmiotu rozwiniętego i orzeczenia rozwiniętego przez wyodrębnienie podmiotu zasadniczego i orzeczenia zasadniczego, oraz t. zw. drugorzędnych członków zdania:—dopełnień i określeń. Kategorie znaczeniowe zdań (oznajmujące, pytające i wykrzyknikowe). Wytworzenie pojęcia o zdaniu złożonym. Odróżnianie (tylko praktyczne) głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, spółgłosek twardych i miękkich. Pojęcie o akcencie, czyli przycisku polskim.

ĆWICZENIA PIŚMIENNE.

Ćwiczenia ortograficzne.

Ćwiczenia stylistyczne. Zapisywanie wydarzeń z życia domowego i szkolnego. Wykończanie przerwanych w interesującym miejscu opowiadań lub opisów. Krótkie wypracowania, oparte na przeżyciach uczniów, bezpośredniej obserwacji, oraz na materiale, zaczerpniętym z lektury.

U w a g a: Nauczyciel przegląda przynajmniej raz na tydzień kajety wszystkich uczniów w celu skontrolowania ich pracy i postępów, oraz zapobieżenia powtarzaniu się tych samych błędów.

K L A S A II.

(4 godziny tygodniowo).

ĆWICZENIA USTNE.

Cwiczenia w mówieniu na podstawie bezpośredniej obserwacji (obrazków, okazów i t. p.) przeżyć własnych, słów nauczyciela, oraz lektury szkolnej i domowej.

Uczenie się na pamięć wierszy, przysłów, sentencji i krótkich urywków mowy niewiązanej.

Cwiczenia w wygłaszaniu estetycznym (jednostkowym i zbiorowym).

Czytanie poprawne, płynne i wyraziste krótszych utworów prozaicznych i poetycznych (baśni, legend, ballad, bajek, powiastek, opowiadań i opisów z życia młodzieży, z dziejów narodu i życia bohaterów,—artystycznych obrazków z życia przyrody, utworów lirycznych i t. p.). Początki lektury domowej.

Objaśnianie i rozbiór utworów, czytanych w szkole i w domu.

Cwiczenia stylistyczne. Wyszukiwanie i zestawianie wyrazów bliskoznaczących, wieloznaczących, wyrazów o znaczeniu przeciwnym, sprzecznym, nadrzędnym, podrzędnym i współrzędnym. Wyszukiwanie i rozbiór porównań. Rozróżnianie zmian akcentów logicznych i uczuciowych przy zmienianiu szyku wyrazów w zdaniu. Dawanie tytułów obrazom, cykлом obrazów lub urywkom niezatytułowanym. Uwydatnianie głównych myśli utworu za pomocą pytań. Układanie planów niezbyt szczegółowych.

Cwiczenia gramatyczne. Powtarzanie i pogłębianie wiadomości, nabytych w latach poprzednich. Częstki znaczeniowe wyrazów, częstki słowotwórcze (pień, przedrostek, przyrostek) i częstki fleksyjne (temat, końcówka); budowa słowotwórcza wyrazów (wyrazy proste i złożone). Przegląd form

fleksyjnych deklinacji rzeczowników, przymiotników, zaimków i liczebników z uwzględnieniem tylko tych końcówek, które są ważne ze względu na wykazywane przez nie różnice znaczeniowe lub poprawność języka. Składnia zdania pojedynczego. Sposoby oznaczania podmiotu, orzeczenia, dopełnienia i określeń. Wyrazy poza zdaniem. Sposoby łączenia orzeczenia z podmiotem. Sposoby łączenia części podmiotu i orzeczenia rozwiniętego: związek współrzędny, związki rzędu, zgody i przynależności.

ĆWICZENIA PIŚMIENNE.

Ćwiczenia ortograficzne.

Ćwiczenia stylistyczne. Zapisywanie wydarzeń z życia domowego i szkolnego. Pisanie listów. Wykończanie przerwanych w interesującym miejscu opowiadań lub opisów. Krótkie wypracowania, oparte na bezpośredniej obserwacji, przeżyciach uczniów, oraz na materiale, zaczerpniętym z lektury szkolnej i domowej.

U w a g a. Nauczyciel przegląda przynajmniej raz na dwa tygodnie kajety wszystkich uczniów w celu skontrolowania ich pracy i postępów, oraz zapobieżenia powtarzaniu się tych samych błędów.

K L A S A III.

(4 godziny tygodniowo).

ĆWICZENIA USTNE.

Ćwiczenia w mówieniu na podstawie bezpośredniej obserwacji (obrazków, okazów i t. p.), przeżyć własnych, słów nauczyciela, oraz lektury szkolnej i domowej.

Uczenie się na pamięć wierszy, przysłów, sentencji i krótkich urywków mowy niewiązanej.

Ćwiczenia w wygłaszaniu estetycznym (jednostkowym i zbiorowym).

Czytanie poprawne, płynne i wyraziste utworów proza-

icznych i poetycznych (baśni, legend, ballad, bajek, powiastek, nowel, przystępnych powieści i poematów, opowiadań z dziejów narodu i życia wielkich ludzi, artystycznych obrazów z życia przyrody, utworów lirycznych i t. p.). Lektura domowa.

Objaśnianie i rozbiór utworów, czytanych w szkole i w domu.

Ćwiczenia stylistyczne. Wyszukiwanie i zestawianie wyrazów bliskoznacznych, wieloznacznych, wyrazów o znaczeniu przeciwnym, sprzecznym, nadrzędnym, podrzędnym, współrzędnym i krzyżującym się. Wyszukiwanie i rozbiór porównań. Rozróżnianie zmian akcentów logicznych i uczuciowych przy zmienianiu szyku wyrazów w zdaniu. Rozróżnianie mowy mówionej (gwary, mowy warstw wykształconych, języka przemówień publicznych, szkoły) i pisanej. Język literacki (poetyczny i naukowy). Pierwsze wiadomości o rytmie i wierszu. Układanie planów bardziej szczegółowych, niż w kl. II.

Ćwiczenia gramatyczne. Rozbiór form konjugacji polskiej. Znaczenie form czasownika: słowo właściwe, imiesłów przymiotnikowy, imiesłów przysłówkowy i bezokolicznik. Znaczenie form słowa właściwego (strona, tryb, osoba, postać, czas). Opis form czasownika polskiego: czas teraźniejszy, tryb rozkazujący, imiesłów współczesny, imiesłów czynny przeszły i zaprzeszły, imiesłów bierny, bezokolicznik, formy złożone słowa polskiego. Obraz ogólny konjugacji polskiej. Składnia zdania złożonego. Uwydatnianie związków przyczynowych, zamiarowych, warunkowych, skutkowych. Uświadomienie zależności zdań. Zdania główne i poboczne. Zdanie poboczne jako rozwinięcie części zdania głównego lub pobocznego. Różne rodzaje zdań pobocznych. Stosunek podrzędności i współrzędności.

ĆWICZENIA PIŚMIENNE.

Ćwiczenia ortograficzne.

Ćwiczenia stylistyczne. Zapisywanie wydarzeń z życia domowego i szkolnego. Pisanie listów. Wykończanie przer-

wanych w interesującym miejscu opowiadań lub opisów. Krótkie wypracowania, oparte na bezpośredniej obserwacji, przeżyciach uczniów, oraz na materiale, zaczerpniętym z lektury szkolnej i domowej.

U w a g a. Nauczyciel przegląda przynajmniej raz na dwa tygodnie kajety wszystkich uczniów w celu skontrolowania ich pracy i postępów, oraz zapobieżenia powtarzaniu się tych samych błędów.

UWAGI METODYCZNE.

CEL NAUKI.

1. Praktyczne opanowanie języka: a) swobodne i poprawne wyrażanie się w mowie, b) poprawne wyrażanie się w piśmie.
2. Wzbudzenie zamiłowania i wyrobienie uzdolnienia do czytania łatwiejszych utworów prozaicznych i poetycznych.
3. Poznanie przystępnych utworów literatury ojczystej w całości lub wyjątkach.
4. Uświadomienie podstawowych zjawisk językowych w zakresie form współczesnego języka literackiego.
5. Wzbudzenie świadomej miłości języka ojczystego i rzeczy ojczystych.
6. Rozwijanie i pielęgnowanie uczuć religijnych, moralnych i estetycznych, oraz wyrabianie wyobraźni i zdolności samodzielnego myślenia.

UWAGI OGÓLNE.

Język polski jest przedmiotem, który powinien wywierać głęboki wpływ wychowawczy na kształtowanie się charakterów młodzieży. Pierwszem zadaniem nauczyciela tego

przedmiotu jest więc możliwie najgłębsze przepojenie nauczania pierwiastkiem wychowawczym. Ma on budzić i pielęgnować w młodzieży uczucia religijne, moralne i estetyczne, pociągać ją ku rzeczom dobrym i pięknym, a zarazem rozwijać w niej miłość i szacunek dla spraw ojczystych, a więc dla teraźniejszości i przeszłości narodowej, jej bohaterów, przyrody ojczystej i takich tworców ducha narodowego, jak język i arcydzieła literatury.

Wymaga to od nauczyciela, oprócz gruntownej wiedzy, głębokiego przejęcia się zarówno przedmiotem, jak powołaniem wychowawcy, umiejętności budzenia i podtrzymywania zainteresowania w młodzieży i dużego taktu pedagogicznego. Na lekcjach języka polskiego w szczególny sposób należy się wystrzegać suchego pedantyzmu. Powinna tu panować na ogół atmosfera szczerą, serdeczną i radosną, — niekiedy podniosła.

Za pomocą tego przedmiotu należy również rozwijać w uczniach wyobraźnię i zdolność do samodzielnego myślenia. Nauczanie języka polskiego powinno być tak postawione, aby uczniowie nie odgrywali roli biernych tylko słuchaczy, lecz brali możliwie najbardziej czynny udział w opracowywaniu wszelkiego rodzaju tematów i zagadnień. W tym celu nauczyciel powinien unikać podawania uczniom takich wiadomości, które oni sami mogą zdobyć drogą obserwacji lub rozumowania. Zwłaszcza należy unikać podawania terminów zamiast faktów, oraz narzucania gotowych uogólnień, lub, co gorsza, całych usystematyzowanych teoryj. Nie powinno się również obciążać pamięci uczniów nadmierną ilością materiału. Nauczanie języka polskiego ma się opierać na czytaniu z objaśnieniami i dyskusją, oraz na połączonych z czytaniem szeregach ćwiczeń stylistycznych, gramatycznych i logicznych, zarówno ustnych, jak piśmiennych. Celem tych ćwiczeń ma być: 1) zaprawianie umysłów uczniów do samodzielnego myślenia, oraz 2) doprowadzanie ich do zdobywania i trwałego przyswajania sobie głębszego zrozumienia faktów, poglądów na nie i uogólnień. W szczególny sposób stosuje się to do traktowania mowy ojczystej, która powinna stanowić we wszelkiej szkole ogólnokształcącej przedmiot szczególnego zainteresowania i kultu. Gramatyka w klasach wstępnej i pierwszej nie powinna stanowić osobnego przedmiotu nauczania, przysłaniającego uczniowi systemem pojęć

oderwanych konkretne zjawiska żywej mowy ojczystej. W klasach II i III musi się ona do pewnego stopnia wyodrębnić ze względu na konieczność oparcia tutaj ćwiczeń gramatycznych na specjalnie dobranym materiale przykładów. I na tym jednak stopniu nauczania należy dążyć do możliwie ścisłego łączenia nauki gramatyki z innymi zajęciami w jedną organiczną całość. Wogóle w gimnazjum niższem gramatyka powinna być systemem ćwiczeń, związanych z czytaniem, mówieniem, oraz innymi ćwiczeniami, które się tu uprawia. Uogólnienia gramatyczne powinni zdobywać sami uczniowie na podstawie dokładnego przerobienia konkretnych faktów, nie zaś otrzymywać je biernie od nauczyciela. Nadawanie nazw technicznych powinno następować dopiero po dokładnem poznaniu nazywanych przedmiotów. Co w ten sposób przyswojone być nie może, to należy w nauczaniu pominąć, jako materiał dla umysłów młodocianych przedwczesny i niewłaściwy.

Wogóle należy strzec się podawania nadmiaru wiadomości, kładąc główny nacisk na wychowywanie serc i umysłów. Ten jednak niewielki materiał, który podany będzie, musi być przyswojony gruntownie i dokładnie.

UWAGI SZCZEGÓLOWE.

ĆWICZENIA USTNE.

Ćwiczenia w mówieniu mają na celu zaprawienie młodzieży do poprawnego i swobodnego wyrażania się w mowie ojczystej. Nauczyciel powinien działać przede wszystkim dobrym przykładem. Ma on się zawsze wobec uczniów wyrażać w ten sposób, aby jego mowa mogła być dla nich wzorem dobrej polszczyzny. Po drugie, winien on prostować błędy językowe uczniów, a z biegiem czasu wpoić w nich taki kult języka, aby sama klasa stała na straży jego poprawności i błędy kolegów prostowała. Po trzecie, winien zaprawiać uczniów za pomocą specjalnych, odpowiednio ustosunkowanych ćwiczeń do poprawnego i swobodnego mówienia. Oprócz częstego prowadzenia swobodnych rozmów z klasą mają tu znaczenie takie sposoby, jak skłanianie za pomocą pytań lub poleceń do tworzenia zdań, a następnie do ich przekształcania; powtarzanie własnymi słowami przeczytanych

lub dobrze przerobionych opowiadań i opisów, z początku przy pomocy nauczyciela, później bez pomocy; a przede wszystkim wypowiedziane przez uczniów własnych spostrzeżeń, obserwacji i wogóle przeżyć. Dużą pomocą mogą być tutaj obrazy, tablice i przezrocza. Budząc zaciekawienie, nasuwają one zarazem temat nie tylko do rozmów z klasą, lecz również do opowiadań, a zwłaszcza do opisów.

Opowiadanie lub opis winny być przygotowane przez dokładne zgromadzenie i przerobienie materiału, który ma być tematem tego ćwiczenia.

Uczenie się na pamięć. Ćwiczenia, należące do tej grupy, zaleca się prowadzić w ten sposób, aby nie wymagały od uczniów nadmiernych jednorazowych wysiłków pamięci, lecz ćwiczyły tę dyspozycję stopniowo i systematycznie. Uczniowie mają się uczyć na pamięć z możliwie największym zrozumieniem tekstu. Nauczyciel powinien zaczynać ćwiczenia od nauczenia swoich uczniów techniki uczenia się na pamięć, zgodnej z wynikami badań psychologicznych; dlatego też w klasach wstępnej i pierwszej należy z początku uczyć młodzież niedługich wierszy na pamięć w klasie metodą wielokrotnego czytania *całości* (nie zaś części, albo, co gorsza, pojedynczych zdań lub wyrazów) i powtarzania tej całości przez uczniów. Wymagać, aby się uczniowie uczyli na pamięć w domu, można wówczas dopiero, gdy sobie już przyswoili racjonalną metodę uczenia się na pamięć.

Poza wierszami program przewiduje również uczenie się na pamięć urywków mowy niewiązanej. Materiał ten należy wprowadzać stopniowo. W klasach wstępnej i pierwszej można uczyć jedynie przysłów i krótkich jednozdaniowych lub dwuzdaniowych sentencji. W klasach II i III można już zadawać do uczenia się na pamięć coraz dłuższe urywki mowy niewiązanej. Nigdy jednak pewnych granic przekroczyć tu nie wolno.

Wygłaszanie. We wszystkich klasach niższego gimnazjum należy wyrabiać w uczniach technikę czytania i wygłaszania. Dbać tu trzeba przede wszystkim o to, aby uczniowie, czytając, wymawiali poprawnie właściwe dźwięki i wyrazy bez zacinania się, jąkania lub wydawania dźwięków zbytecznych. Jednocześnie należy walczyć z wadami intonacji, dążąc do tego, aby się ona stała jaknajbardziej naturalną. W tym celu trzeba zwracać uwagę na akcenty logiczne i uczuciowe, oraz

na znaki pisarskie i wyrabiać wyrazistą i estetyczną modulację głosu. Te same zalety wygłaszania należy wyrabiać przy wypowiedaniu wierszy, wyuczonych na pamięć i wogóle przy wszelkich odpowiedziach ustnych. Wskazane jest odpowiednie ćwiczenia przerabiać nie tylko z pojedynczymi uczniami (wygłaszanie jednostkowe), lecz i z całą klasą (wygłaszanie zbiorowe).

Czytanie bywa kursoryczne i stataryczne. Zadaniem pierwszego jest umożliwić uczniowi ogarnięcie całości lub przynajmniej znaczniejszych fragmentów przerabianego utworu. Nauczyciel powinien dbać o to, aby całość przeczytanego utworu (lub jego fragmentu) zarysowała się w umyśle uczniów, zanim przejdzie do rozbioru jego szczegółów.

Czytanie stataryczne jest czytaniem zdaniami lub krótkimi ustępami, połączonym z objaśnieniami rzeczowemi, gramatycznymi i stylistycznymi, oraz omawianiem i rozbiorem zarówno treści, jak formy. Czytanie to ma na celu gruntowne i głębokie przetrwanie materiału, zawartego w lekturze. Stanowi ono podstawę nauki języka polskiego w szkole średniej i jest punktem wyjścia dla ćwiczeń ustnych i piśmiennych.

Materiał do czytania należy w ten sposób dobierać, aby posiadał związek z doświadczeniem uczniów i mógł ich interesować. Przed rozpoczęciem lektury nauczyciel powinien ożywić w uczniach odpowiednie grupy wyobrażeń i uczuć i w ten sposób przygotować ich do przyjęcia nowej treści. W związku z treścią czytanego utworu podaje on im wiadomości o rzeczach, ilustrując je, w miarę możliwości, okazami, obrazami, tablicami, przezroczami i t. p.

Wiadomości te powinny być tak dobrane, aby mogły stopniowo rozszerzać pogląd uczniów na świat i życie i zaspokajając w ten sposób żywą ciekawość, właściwą wiekowi młodemu. Wskazane jest przytem rozpoczynać od życia uczniów i ich najbliższego otoczenia, oraz nawiązywać do innych przedmiotów nauki szkolnej, w szczególności do historii i geografii ojczyściej.

Wiadomości rzeczowe mogą być najrozmaitsze, zgodnie jednak z humanistycznym charakterem przedmiotu powinny się skupiać dokoła człowieka i stosunków ludzkich. Wskazane jest poruszanie tematów etycznych i moralnych, jednak bez suchego moralizowania. Szczególną uwagę powinien zwrócić

nauczyciel języka polskiego na rzeczy polskie, aby jego przedmiot od najniższej klasy był nauką o Polsce dawnej i współczesnej. Nie tyle chodzi przytem o ilość wiadomości z tych dziedzin, co o zainteresowanie niemi młodzieży, wytworzenie do nich głębszego uczuciowego stosunku.

Wskazane jest, aby nabyte wiadomości stawały się z kolei przedmiotami reakcyj ruchowych, to znaczy, aby uczniowie je wyrażali za pomocą pracy fizycznej takiej, np. jak rysowanie, malowanie, lepienie, wycinanie i t. p. W tym więc punkcie nauka języka polskiego powinna mieć łączność z nauką rysunku, modelowania i robót ręcznych. Poza tem nabyte wiadomości rzeczowe powinny znajdować swój wyraz w wypracowaniach piśmiennych, o czem patrz niżej.

W ostatecznym wyniku tak prowadzonego czytania starożytnego uczniowie powinni nabrać zamiłowania do lektury, zaspokojeniem zaś tego zamiłowania ma być oprócz lektury klasowej także lektura domowa, odbywająca się według wskazówek i pod kontrolą nauczyciela. Już w klasach najniższych należy zachęcać uczniów do czytania w domu. Obowiązkowa lektura domowa rozpoczyna się w klasie II. W klasie III jest obfitsza i obejmuje większe i trudniejsze utwory (powieści).

Ćwiczenia stylistyczne rozpoczynają się w klasie wstępnej i ciągną się systematycznie przez wszystkie klasy niższego (i wyższego) gimnazjum. Zmierzają one przede wszystkim do wzbogacenia języka uczniów i uczynienia go ścisłym i dokładnym.

Wielką usługę mogą tu oddać ćwiczenia synonimiczne, polegające na wybieraniu synonimów, układaniu ich w szeregi według znaczenia głównego, pobocznego, oraz wartości uczuciowej i obrazowej. Ćwiczenia te należy prowadzić przez wszystkie klasy gimnazjum niższego. Materiał do nich należy czerpać z lektury i mowy ustnej uczniów.

Program przewiduje całą grupę ćwiczeń stylistycznych, zmierzających do uświadomienia uczniowi porządku myśli w utworach czytanych, oraz zaprawiających go do porządkowania własnych myśli. Ćwiczenia te wiążą się ściśle z ćwiczeniami w mówieniu, oraz z wypracowaniami piśmiennymi, uczeń bowiem opowiadający lub opisujący coś, musi wypowiedzieć swoje myśli w należyтым porządku. Wdrożyć go do tego powinny ćwiczenia w układaniu planów. Swoją drogą pamiętać należy, że opracowanie ścisłego planu szcze-

gółowego jest ćwiczeniem trudnem, które można stosować dopiero w klasach II i III, lecz i tam oględnie. W klasach niższych należy się ograniczyć do uwydatniania głównych tylko momentów danej treści za pomocą odpowiednio sformułowanych pytań. W żadnym wypadku gotowy plan nie powinien być narzucany uczniowi opowiadającemu lub opisującemu, jako bezwzględnie obowiązujący go, a wskutek tego krępujący schemat. Nie jest również rzeczą wskazaną nazbyt drobiazgowo i sucho analizować utwory o treści uczuciowej, ponieważ to osłabia lub niweczy ich wpływ na duszę młodego czytelnika.

Wszystkie ćwiczenia stylistyczne mają na celu rozbudzenie w uczniach żywego odczucia działania różnych środków stylistycznych. Powinny one polegać na analizowaniu przeżyć, wywołanych w uczniach przez ten lub inny środek stylistyczny, opierać się zaś na materiale zaczerpniętym z lektury. Podawania suchych określeń stylistycznych należy bezwarunkowo unikać.

Ćwiczenia gramatyczne. Nauka gramatyki w gimnazjum niższem jest systemem ćwiczeń, związanych z czytaniem statarycznem i ćwiczeniami stylistycznemi, logicznemi i ortograficznemi. Ćwiczenia gramatyczne winny się opierać nie na definicjach i prawidłach, podawanych przez nauczyciela, ale na obserwowaniu i rozbieraniu faktów językowych, z którymi uczeń się spotyka w mowie potocznej i lekturze. Z tych danych sami uczniowie pod kierunkiem nauczyciela mają wyprowadzać potrzebne wnioski i uogólnienia, a następnie sprawdzać je i utrwalać przez stosowanie w szeregu wypadków konkretnych.

Program rozróżnia dwa stopnie nauczania gramatyki w gimnazjum niższem: pierwszy z nich obejmuje klasy: wstępną i I, drugi — klasy II i III.

Na stopniu niższym w szczególny sposób należy unikać podawania uczniom jakichkolwiek określeń lub prawideł. Powinni oni rozpatrywać same fakty językowe, zwracając uwagę przedewszystkiem na ich stronę znaczeniową. Ćwiczenia gramatyczne powinny tu mieć jaknajściślejszy związek z nauką o rzeczach. Wszelkie wchodzenie w szczegółowy rozbiór form gramatycznych jest tu wykluczone. Niema tu również miejsca na takie metody, stosowane przy nauczaniu języków obcych i martwych, jak np. odmienianie rzeczownika przez wszystkie

przypadki. Zasadą powinno również być, aby nie podawać terminów gramatycznych, dopóki uczniowie nie wykryją samych faktów i nie zżyją się z nimi przez dłuższą obserwację i częste stosowanie.

Przy analizie znaczenia wyrazów należy uwydatnić różnicę dwóch punktów widzenia: rozpatrywania wyrazów, jako części mowy i jako członków zdania; już jednak w klasie I trzeba zwrócić uwagę na zasadniczy związek, który zachodzi pomiędzy poszczególnymi częściami mowy a członkami (drugorzędnymi) zdania (rzeczownik — podmiot zasadniczy lub dopełnienie; przymiotnik — określenie; czasownik — zasada orzeczenia i t. d.), nie wchodząc na razie w analizę odstępstw.

W klasie II należy powrócić do początków, już przygotowanych w klasach poprzednich, aby je pogłębić i uporządkować. Na tej podstawie należy systematycznie budować dalej, nie zmieniając jednak zasad nauczania. Wskutek tego ogólne wskazówki metodyczne, podane wyżej, stosują się i do tego stopnia nauczania gramatyki w gimnazjum niższem. Różnica pomiędzy dwoma stopniami nauczania gramatyki ma polegać — poza zaznaczonem już wyżej (patrz str. 9) względnem wyodrębnieniem się ćwiczeń gramatycznych — na tem, że w kl. II i III analiza zjawisk językowych ma się stać głębsza i bardziej szczegółowa, zakres obserwacji się rozszerza, i punkt ciężkości zainteresowania przenosi się ze znaczenia wyrazów i zdań na ich formę.

Przy analizie formalnej nie chodzi jednak o wyczerpanie i utrwalenie w pamięci *całego* zasobu faktów, należących do poszczególnych kategorii zjawisk, tylko o wyjaśnienie na przykładach konkretnych istoty tych zjawisk, oraz zasad ich klasyfikacji. Nie należy zatem obciążać pamięci uczniów szczegółową systematyką. Nie chodzi więc np. o zapamiętanie, lub nawet odróżnienie wszystkich końcówek deklinacyjnych, lecz o wyjaśnienie, na czem polega istota deklinacji, co to są typy deklinacyjne, co stanowi zasadę ich podziału i t. p.

Ćwiczenia logiczne. Wszelkie ćwiczenia, przerabiane na lekcjach języka polskiego, mają zarazem być ćwiczeniami logicznymi w tem znaczeniu, że powinny one zaprawiać w sztuce prawidłowego myślenia, a więc w logice praktycznej (nie teoretycznej). Do tego celu w nauczaniu polonista powinien

dążyć narówni z nauczycielem matematyki lub przyrody. Dlatego też ścisłość i dokładność myślenia i wyrażania się obowiązują go w stopniu najwyższym. Te same zalety powinien on wyrabiać w uczniach swoich. Szczególnym obowiązkiem nauczyciela języka polskiego jest tępić pustą i mętną frazeologję. Styl uczniów powinien być prosty, jasny i dokładny.

Ćwiczenia logiczne w gimnazjum niższem mają na ogół charakter ściśle praktyczny. Opierają się one nie na teorii, lecz na poczuciu oczywistości, które powinny systematycznie wyrabiać. Można to osiągnąć przedewszystkiem przez rozpatrywanie i poprawianie wraz z całą klasą błędów logicznych, popełnianych przez poszczególnych uczniów. Ćwiczenia gramatyczne i stylistyczne dają również sposobność nie tylko do przerobienia, lecz i do przedwstępного uświadomienia uczniom wielu czynności logicznych. Przy wytwarzaniu pojęć gramatycznych można np. zwrócić uwagę na różnicę między wyobrażeniem i pojęciem. Wyszukiwanie i zestawianie wyrazów o znaczeniu przeciwnem, sprzecznem, podrzędnem, nadrzędnem, współrzędnem i krzyżującym się zapoznaje uczniów empirycznie ze stosunkami, które mogą zachodzić między dwoma pojęciami ze względu na ich zakres. Definiując i klasyfikując pojęcia gramatyczne, można się zastanowić nad istotą tych czynności i warunkami ich poprawności. Dobrem ćwiczeniem na stosownie zarówno definicji, jak klasyfikacji jest układanie planów, zwłaszcza, gdy się łączy z rozpatrywaniem popełnianych przy tej sposobności błędów. Przy nauce o zdaniu można przygotować pojęcia o sędzie i supozycji. Z wszystkich tych sposobności nauczyciel języka polskiego powinien korzystać, jednak z wielką oględnością, aby nie wykroczyć poza zakres zdolności i zainteresowań uczniów gimnazjum niższego.

ĆWICZENIA PIŚMIENNE.

Ćwiczenia piśmienne łączą się w jedną całość z czytaniem i ćwiczeniami ustnemi. Częste używanie kredy, pióra i ołówka podczas czytania i wszelkich ćwiczeń ustnych jest wskazane, umożliwia bowiem oddziaływanie na uczniów nie tylko za pomocą wyobrażeń słuchowych, lecz również wzrokowych i ruchowych. Zasadą powinno być, aby nauczyciel

piisał nowe wyrazy i zwroty na tablicy, uczniowie zaś w kajetach. Należy przytem zwracać odrazu uwagę na osobliwości pisowni nowych wyrazów i porównywać je pod tym względem z innymi.

Cwiczenia ortograficzne. Nauka ortografji ma się opierać przedewszystkiem na ćwiczeniach piśmiennych. Powinny one doprowadzić do zmechanizowania wchodzących w skład pisania ortograficznego wyobrażeń. Ćwiczenia te powinny być krótkie, lecz zato jaknajczęstsze. Mają one polegać na przepisywaniu (zwłaszcza wyrazów i zdań *pisanych* np. przez nauczyciela na tablicy), na pisaniu wyrazów pochodnych, dzieleniu ich na części morfologiczne, zastosowywaniu w zdaniach i t. p. Dobrze jest również przyzwyczajając uczniów do posilkiwania się podczas pisania słownikiem ortograficznym i to zarówno w domu, jak w klasie. Dyktando można również stosować, jednak dopiero po wyrobieniu nałogu ortograficznego w pewnym zakresie za pomocą ćwiczeń powyższych.

Prawideł ortograficznych nie należy podawać uczniom z góry. Powinni oni sami je wykrywać w związku z przebabianiem ćwiczeń ortograficznych.

Ćwiczenia stylistyczne mają stanowić dla uczniów sposobność do wyrażania swych przeżyć—na równi z rysunkiem, lepieniem i t. p. robotami ręcznymi; dobrze jest też, gdy się z zajęciami ręcznymi łączą, co może nastąpić, gdy np. uczniowie ilustrują swoje wypracowania rysunkami. Wypracowania powinny być możliwie swobodne. Przy wyborze tematów nauczyciel powinien się liczyć przedewszystkiem z zasobem doświadczenia i kierunkiem zainteresowania swoich uczniów. Źródłem powinny być: obserwacje, wspomnienia i wogóle przeżycia samych uczniów, następnie zaś lektura. Wskazaniem jest w niektórych przynajmniej wypadkach pozostawiać klasie wpływ na wybór tematu. Narzucać uczniom szczegółowo opracowanego planu nie należy. Tem większą uwagę trzeba jednak zwracać na porządek myśli w wypracowaniu, oraz trzymanie się zadanego lub obranego tematu.

W klasie wstępnej zbyt częste stosowanie ćwiczeń stylistycznych nie jest wskazane ze względu na trudności techniczne, z jakimi dziecko musi tutaj walczyć. Przystępować do wypracowań należałoby tu wówczas dopiero, gdy już klasa nabierze pewnej wprawy w opowiadaniu ustnem i choć do

pewnego stopnia zapanuje nad trudnościami pisania. Najodpowiedniejszemi dla klas wstępnej i pierwszej są tematy, oparte na przeżyciach uczniów, następnie zaś na bezpośredniej obserwacji obrazków i okazów, wreszcie na lekturze. Dobrem zapoczątkowaniem wypracowań, opartych na obserwacji może być zapisywanie przez uczniów ciekawszych wydarzeń z życia domowego i szkolnego bądź to w postaci dzienniczka, prowadzonego przez każdego ucznia zasobna, bądź w postaci kroniki klasy, prowadzonej kolejno przez uczniów, odczytywanej zaś, dysputowanej i korygowanej przez całą klasę.

O ile nauczyciel daje wypracowanie, oparte na lekturze, powinien je tak sformułować, aby nie zamykało pola samodzielności uczniów. Są tu wskazane takie np. tematy: — dokończenie jakiegoś opowiadania, przeczytanego nie w całości, lecz przerwane w dramatycznym momencie; zmienianie i pogłębianie poszczególnych sytuacji, opowiadanie ze stanowiska różnych osób, występujących w czytance i t. p.

W klasach II i III zarówno tematy, jak sposób ich opracowania należy dostosować do zmienionej psychiki młodzieży. Uczniowie tych klas poczynają wchodzić w okres wieku przejściowego, a w związku z tem stają się mniej skorzy do zwierzeń. Nauczyciel, nie liczący się z tym faktem, łatwo może przyzwyczaić uczniów do nieszczerości i obłudy. To też tematy, wymagające szczerych wywnętrzeń, należy tu stosować oględnie. Natomiast jaknajbardziej można polecić wypracowania, oparte na obserwacji tablic, obrazów, przezroczy, okazów, wypadków i t. p. oraz na lekturze. Dobre są również ćwiczenia t. zw. „ogniskujące“:—uczeń, opracowując je, korzysta z kilku źródeł, poznanych choćby w dość odległych odstępach czasu. W tym okresie właśnie nauczyciel powinien przyzwyczajać uczniów do ścisłej obserwacji faktów i korzystania ze źródeł, a natomiast zwalczyć ślizganie się po powierzchni przedmiotu. Jednocześnie zaczyna się okres właściwego kształcenia stylu. Gdy bowiem uczeń klas wstępnej i I, pisząc, interesuje się prawie wyłącznie treścią wypracowania, uczeń klas II i III poczyną oddzielać treść od formy i zwracać uwagę na tę ostatnią. Ćwiczenia stylistyczne powinny mu uświadomić różnicę, która zachodzi między opowiadaniem prostym i artystycznym, między opisem prostym i artystycznym oraz wskazać środki, za których pomocą do-

chodzi się do ścisłego i estetycznego wyrażania myśli. Nie należy jednak tolerować fałszowania prawdy dla osiągnięcia efektu.

Poprawianie wypracowań powinno polegać przede wszystkim na dokładnem omawianiu ich treści i formy wraz z całą klasą. Powinno to następować możliwie szybko po napisaniu wypracowania, dopóki zainteresowanie, wzbudzone tematem i jego opracowaniem, jest jeszcze żywe.

Wynikiem ćwiczeń piśmiennych winno być zachęcenie młodzieży do wypowiedzania się w piśmie, przyuczenie do systematycznego gromadzenia materiału i gruntownego badania przedmiotu, o którym się pisze, wdrożenie do porządkowania myśli, oraz wyrażania ich stylem poprawnym, jasnym i dokładnym. Przy wyrabianiu sposobu wyrażania się należy jednak unikać narzucania dzieciom stylu książkowego lub stylu osób dorosłych. Młodzież należy zachęcać, aby pisała szczerze i zgodnie z właściwościami swego wieku i osobowości.

Obowiązkiem nauczyciela języka polskiego jest wreszcie zwracać uwagę na kaligraficzną stronę wszystkich ćwiczeń piśmiennych, jak również na to, aby uczniowie zachowywali przy pisaniu właściwą postawę, nie nachylali się zbyt, nie krzywili, prawidłowo trzymali pióro w ręku i pisali w kajetach z właściwą linjaturą. Dla skontrolowania pracy uczniów oraz zapobieżenia powtarzaniu się tych samych błędów nauczyciel jest obowiązany w klasach wstępnej i I przynajmniej raz na tydzień, w klasach II i III przynajmniej raz na dwa tygodnie przeglądać i zaopatrywać swemi uwagami lub poprawkami kajety z wszystkimi wypracowaniami całej klasy.

Oceniając wypracowania stylistyczne, nauczyciel powinien mieć na uwadze: 1) ich treść, 2) formę, 3) ortografję i 4) stronę kaligraficzną. Każdy z tych punktów widzenia zaleca się uwydatniać w osobnej ocenie.

HISTORIA.

PROGRAM¹⁾.

KLASA II.

(2 godziny tygodniowo).

Gebertowie.

I. Gdzie mieszkamy? jakim językiem mówimy? czem jesteśmy? Gdzie mieszkają Polacy. Ziemia polskie.

¹⁾ Materiał historyczny w programie jest podzielony na obrazy historyczne (patrz poniżej: Wskazówki metodyczne). Podział ten nie zawsze odpowiada podziałowi na lekcje, opracowanie niektórych obrazów będzie wymagało co najmniej dwu godzin czasu.

W dopiskach, umieszczonych z boku kolumny, znajdują się wskazówki, w jakich podręcznikach nauczyciel znajdzie treść lekcji w opracowaniu propedeutycznym, oraz jakie utwory literatury pięknej ma przeczytać na lekcji w całości lub wyjątkach. Użyto przytem skrótów następujących:

Gebertowie — B. Gebert i G. Gebertowa. Opowiadania z dziejów ojczy-
zystych. Lwów, nakład Książnicy polskiej.

Janelli, Kisielewska — M. Janelli i J. Kisielewska. Z dziejów ojczy-
zystych. Lwów. Nakład Tow. Naucz. Szkół Wyższych.

Bogucka, Niewiadomska — C. Bogucka, C. Niewiadomska. Wypisy pol-
skie na kl. I. Warszawa. Wyd. Gebethnera i Wolffa.

Niewiadomska — C. Niewiadomska, Legendy i opowiadania historycz-
ne. Warszawa. Wyd. Gebethnera i Wolffa.

Nowakowska — M. Nowakowska. Zbiór opowiadań z dziejów ojczy-
zystych. M. Reiter — Czytania polskie dla kl. I. Lwów, nakł. Jakubowskiego.

- Gebertowie. II. Legenda o Lechu i trzech bra-
ciach. Jak wyglądał w IX wieku
nasz kraj (opis Wielkopolski). Powstanie
Gniezna.
- Gebertowie. III. Legenda o Piaście. Rolnictwo.
Bogucka, Niewiadom- Życie osiadłe. Różnica między życiem
ska. osiadłym a koczowniczym (myślistwo,
pasterstwo, rolnictwo).
- Janelli, Kisielewska. IV. Powstanie Krakowa. Król Krak
Nowakowska. i królowa Wanda.
Gebertowie. V. Wierzenia religijne. Cześć duchów
przodków. Wiara w życie pozagrobowe.
Pogrzeby (przeczytać opis pogrzebu Wi-
sza ze „Starej Baśni“ Kraszewskiego).
Obrzędy religijne (postrzyżyny, święto
Kolady, Kupały) Cmentarzyska.
- Nowakowska. VI. Mieszko I. Wojny na pograniczu;
Janelli, Kisielewska. niebezpieczeństwo, zagrażające ze strony
Niemiec. Dąbrówka. Chrzest Polski.
- Gebertowie. VII. Bolesław Chrobry. Dzielność,
mądrość, odwaga. Rycerstwo w Polsce.
Grody, wsi podgrodowe. Podbicie Po-
morza. Św. Wojciech.
- Janelli, Kisielewska. VIII. Przyjazd Ottona do Polski. Bo-
M. Reiter. gactwo i potęga Polski. Rozwój chrześci-
jaństwa. Zakładanie klasztorów i ich zna-
czenie.
- Gebertowie. IX. Wyprawa na Ruś (Szczerbiec).
Janelli, Kisielewska. Bicie słupów w Dnieprze i w Sali. Uwal-
nianie Słowian połabskich. Koronacja Bo-
lesława i śmierć.
- Niewiadomska. X. Młodość Bolesława Krzywoustego.
Janelli, Kisielewska. Walki z Pomorzanami. Pasowanie na ry-
cerza. Podbicie i chrzest Pomorza.

- Janelli, Kisielewska. XI. Walki Bolesława z Niemcami. (Głogów, Habdank, Psie Pole). Podział państwa przez Bolesława i ustanowienie władzy najstarszego w rodzie (dzieci nie powinny się uczyć, jaką dzielnicę dostał który z synów).
- Janelli, Kisielewska. XII. Tatarzy. Skąd przybyli. Sposób wojowania. Bitwa pod Lignicą. Św. Kinga. Zniszczenie Polski.
Nowakowska.
- Gebertowie. XIII. Co to były wojny krzyżowe. Zakon Krzyżaków. Sprowadzenie Krzyżaków do Polski.
- Gebertowie. XIV. Kolonizacja niemiecka zaczęła się przed najazdami Tatarów; wojny prywatne w Niemczech wpływają na opuszczanie kraju przez kolonistów i szukania spokoju w Polsce. Nowe wsi.
Nowakowska.
- Gebertowie. XV. Władysław Łokietek. Ukrywanie się w grotach Ojcowa. Zjednoczenie Polski. Koronacja.
Niewiadomska.
- Nowakowska. XVI. Niebezpieczeństwo ze strony Niemców. Bunt Krakowa. Wojna z Krzyżakami. Płowce.
Gebertowie.
- Gebertowie. XVII. Kazimierz Wielki. Spokój i ład w Polsce. Sprawiedliwe sądy (Statut Wiślicki) i opieka nad chłopami. Ustrój wsi.
Janelli, Kisielewska.
- Gebertowie. XVIII. Kazimierz Wielki jako opiekun miast. (Murowane zamki i domy. Sukiennice, spichrze). Uczta u Wierzyńka. Bogactwo miast. Jak wyglądały miasta. Życie w miastach. Cechy. (stopnie w cechu, godła, wędrownka czeladników). Powstanie nowych miast (Kazimierz nad

- Wisła). Handel. (Droga handlowa od Bałtyku do morza Czarnego).
- Janelli, Kisielewska,
M. Reiter. XIX. Zdobycie Rusi. Lwów. Śmierć i pogrzeb Kazimierza Wielkiego.
- Janelli, Kisielewska. XX. Litwa. Powstanie Wilna. Wierzenia religijne (znicz, wajdeloci, krywekrywejto). Życie na Litwie.
- Wi. Syrokomla: Margier. XXI. Walki z Krzyżakami (Opowiadanie Wajdeloty z Konrada Wallenroda). Cofanie się Litwinów na wschód i podbój Rusi. Wspólność niebezpieczeństwa zbliża Litwę do Polski.
- Gebertowie. XXII. Jadwiga, (przybycie Jadwigi do Krakowa). Jagiełło. Małżeństwo z Jadwigą. Chrzest Litwy.
- Janelli, Kisielewska.
Nowakowska. Gebertowie. XXIII. Przygotowania do Wielkiej Wojny. Grünwald. Zwycięstwo jako skutek połączenia się dwu narodów. Hasło unji litewsko polskiej (wolni z wolnymi, równi z równymi). Unja horodolska i grodzieńska.
- Janelli, Kisielewska.
Mśrawska: Pokój z Krzyżakami w Toruniu. Bibl. młodz. szkoln. № 42. Gebethn. i Wolff. XXIV. Synowie Jagiełły. Władysław i Kazimierz Jagiellończyk. Przybycie posłów pomorskich do Polski i poddanie się Pomorza (podkreślić sprawiedliwość i łagodność rządów Polski względem narodów Rzplitej). Wojna z Krzyżakami. Pokój z Krzyżakami w Toruniu. Pokój toruński.
- Janelli, Kisielewska.
Nowakowska. XXV. Wychowanie synów Kazimierza. Długosz. Potęga i sława Polski. Ofiarowanie korony czeskiej i węgierskiej królewiczowi polskiemu.

- Janelli, Kisielewska.
Nowakowska. XXVI. Akademia krakowska i Mikołaj Kopernik. Życie żaków krakowskich.
- Gebertowie. Witkowska: Dni chwały, dni kłęski (Olbrachtowi rycerze). XXVII. Jak się wytworzyły klasy społeczne w Polsce. Obowiązki stanu rycerskiego. Sejmiki: — jak się odbywały? Kiedy powstał sejm? Jak się sejm odbywał? (Król nie może nic postanowić bez zgody sejmu).
- Janelli, Kisielewska.
Nowakowska. XXVIII. Świątynia Polski za Zygmunta Starego. Hołd Pruski. Rozwój Krakowa. Dzwon Zygmunta.
- Janelli, Kisielewska.
Gebertowie. XXIX. Zygmunt August. Poddanie się Inflant. Unja lubelska.
- Janelli, Kisielewska. XXX. Zygmunt August a Iwan Groźny. (Różnica między Moskwą a Polską): despotyzm, ślepe posłuszeństwo bojarów w Moskwie; wolność szlachty w Polsce; niewola chłopów w Moskwie, poddaństwo chłopów w Polsce). Tolerancja religijna w Polsce (niema prześladowań za wiarę).
- Teresa Jadwiga: Pogrzeb ostatniego Jagiellona, Wolna elekcja. Bibl. młodz. szk. № 67. Gebet. i Wolff. XXXI. Bezkrólowie. Elekcja; — jak się odbywała?
- Gebertowie. (znaczenie skrócić). XXXII. Stefan Batory. Wojny z Moskwą. Obleganie grodów. Bohaterski czyn Wielocha. Jakie wojsko było w Polsce? Jan Zamojski.
- Janelli, Kisielewska.
Gebertowie. XXXIII. Rej, Kochanowski, Skarga.
- Janelli, Kisielewska. XXXIV. Zygmunt III. Bitwa pod Kircholmem i wojna ze Szwecją. Odebranie Smoleńska Moskwie; ofiarowanie korony moskiewskiej Władysławowi. Uroczysty wjazd Żółkiewskiego do Warszawy.
- Janelli, Kisielewska. XXXV. O dwóch hetmanach: Żółkiewskim i Chodkiewiczem. Cecora i Chocim.

Janelli, Kisielewska.
Ogniem i mieczem.

Gebertowie.
Ogniem i mieczem.

Janelli, Kisielewska.

Nowakowska.

Nowakowska.
Pan Wołodyjowski.

Gebertowie.
Janelli, Kisielewska

XXXVI. Gdzie mieszkali i jak żyli
kozacy. Chmielnicki. Oblężenie Zbaraża.

XXXVII. Beresteczko. Poddanie się
Ukrainy Moskwie.

XXXVIII. Najazd szwedzki. Obrona
Częstochowy. Ksiądz Kordecki.

XXXIX. Stefan Czarnecki.

XL. Wojny Polski z Turcją. Utrata
Kamieńca. Jan Sobieski. Zwycięstwo pod
Chocimem.

XLI. Odsiecz Wiednia. Wilanów.

K L A S A III.

(2 godziny tygodniowo).

Gebertowie (skrót).
Nowakowska.

I. Niebezpieczeństwo, grożące Polsce
od spotężniałych Prus, Austrii i Rosji.
Zaznaczyć dawne współzawodnictwo Ro-
sji i Polski o Ruś, dążenie Rosji do Bał-
tyku i Prus do zjednoczenia z Branden-
burgją. Alians trzech czarnych orłów prze-
ciw Polsce. August II — zły król. Osła-
bienie i zły stan Polski.

Janelli, Kisielewska.

II. Rosja chce rządzić w Polsce. Sta-
nisław August Poniatowski. Uwięzienie
posłów na sejmie. Konfederacja Bar-
ska jako pierwsze powstanie przeciwko
Rosji. Ksiądz Marek; Pułascy. Pierwsi
zesłańcy.

Gebertowie.

III. Pierwszy rozbiór, sejm, Tadeusz
Rejtan.

- Janelli, Kisielewska. IV. Stanisław Konarski i jego szkoła. Opis szkół dawnych według pamiętników Wybickiego.
- Katechizm rycerski. V. Korpus kadetów i katechizm rycerski. Utworzenie Komisji edukacyjnej. Gebertowie.
- A. Potocki: A. Tyzenhaus. Życiorysy sławnych mężów. Gebet. VI. Antoni Tyzenhaus i początki przemysłu (Horodnica). Obiady czwartkowe u króla. i Wolff, Niewiadomska.
- Nowakowska. VII. Sejm czteroletni. Powiększenie armji. Układanie w tajemnicy projektu nowych praw. Ogłoszenie konstytucji i ogólna jej treść. Kołłątaj, Małachowski, Potocki, Dekert. (Wyjątki z „Życia dla ojczyzny“ Gomulickiego, rozdz. III). Janelli, Kisielewska.
- Niewiadomska. VIII. Życiorys Kościuszki. Bytność w Ameryce. O co walczyli Amerykanie. Powrót do kraju. Wojna z Rosją w obronie konstytucji (Dubienka). Drugi rozbiór. Janelli, Kisielewska.
- Lenartowicz: Bitwa Raclawiicka. IX. Powstanie Kościuszki. Przysięga Kościuszki na rynku krakowskim. Raclawice. Manifest Połaniecki. Powstanie w Warszawie i Wilnie. Janelli, Kisielewska.
- Gebertowie. X. Maciejowice. Rzeź Pragi. Upadek powstania. Trzeci rozbiór.
- Nowakowska. Niewiadomska. Bukowiecka: XI. Francja głosicielką wolności i równości. Napoleon wyzwala Włochy. Powstanie legjonów. Henryk Dąbrowski. Pieśń legjonów. Braterstwo w legjonach. Bohaterskie walki we Włoszech. (przeczytać opis oblężenia Mantui z „Księżstwa Warsz.“ Bukowieckiej). Księżstwo Warszawskie.
- XII. Rozbicie Austrii i Prus przez Napoleona (Austerlitz i Jena). Odezwa Dąbrowskiego i Wybickiego. Powstanie

Wielkopolski. Wejście Francuzów do Warszawy. Powstanie Księstwa Warszawskiego.

XIII. Napoleon w Hiszpanji. Somosierra. (Rapsody Napoleońskie Gašiorowskiego).

Witkowska: Z dni chwały, dni klęski.

XIV. Książę Józef Poniatowski. Wojna 1809 r. Raszyn (opis bitwy według Witkowskiej). Zajęcie Krakowa.

Mickiewicz: Pan Tadeusz.

XV. Wojna 1812 r. (XI księga z „Pana Tadeusza“). Upadek Księstwa Warszawskiego.

Nowakowska.

XVI. Bitwa pod Lipskiem. Śmierć ks. Józefa. Abdykacja Napoleona.

XVII. Zjazd w Wiedniu. Co zrobiono z ziemiami polskimi (podkreślić odrębność państwową Królestwa Kongresowego).

XVIII. Gospodarka w Królestwie. Lubecki jako minister skarbu. Oddłużenie ziemi, przemysł, powstanie miast fabrycznych (Łódź, Tomaszów, Ozorków, Pabjanice). Towarzystwo kredytowe Ziemi w Warszawie i Bank Polski.

Nowakowska.

XIX. Stanisław Staszyc. Zasługi Staszycy jako obrońcy chłopów podczas sejmku czteroletniego. Organizacja chłopów w dobrach Hrubieszowskich. Towarzystwo przyjaciół Nauk. (Gmach Staszycy).

Mickiewicz: Dziadów część III.

XX. W. Ks. Konstanty i Nowosilców. Uniwersytet w Wilnie. Proces Filaretów i Filomatów (opowiadanie Sobolewskiego z III części Dziadów“).

Janelli, Kisielewska.
Gebertowie. Nowa-
kowska.

„ — „

Mickiewicz: Śmierć
pułkownika. Reduta
Orдона.

Słowacki: Rozmowa
z Matką Makryną.

XXI. Spiski i prześladowania (Walerj Łukasiński). Wybuch powstania (noc listopadowa).

XXII. Sejm. Detronizacja Mikołaja. Wojna (Stoczek, Grochów). Powodzenie powstania. (Wawer, Iganie).

XXIII. Ostrołęka, (Bem). Oblężenie Warszawy. Upadek powstania.

XXIV. Zemsta Rosji (zniesienie konstytucji, „amnestja“, konfiskaty i zesłania, prześladowanie unitów). Przeczytać wyjątki z poematu: „Rozmowa z Matką Makryną“.

XXV. O emigracji. Wysyłanie emigransów do kraju. Szymon Konarski.

XXVI. Rządy austriackie w Galicji i pruskie w Poznańskim. Próby wywołania powstania w Galicji w 46 r. Rok 1848. Tworzenie się wojska w Poznańskim. Zdrada Prus.

XXVII. Prace społeczeństwa w Królestwie Kongresowem przed 1863 r. Manifestacje narodowe, pogrzeb pięciu poległych, rocznica unji Horodelskiej.

XXVIII. Przygotowanie powstania (tajny rząd). „Branka“ do wojska rosyjskiego i początek powstania. Obrazy walk powstańczych, (uwzględnić walki w danej okolicy). Przeczytać odezwę Rządu Narodowego.

XXIX. Sprawa włościańska. Rekapitulacja poprzednich usiłowań społeczeństwa przed powstaniem. Przeciwwstawianie się rządów.

XXX. Tłumienie powstania na Litwie,

(Murawjew); w Królestwie (Berg). Ostatni Rząd Narodowy. (Życiorys Traugutta).

XXXI. Rządy Rosji po upadku powstania (zakazy językowe, szkoły, sądy). Jak przeprowadził rząd rosyjski uwłaszczenie chłopów (tendencje polityczne rządu ze względu na poprzednie usiłowania społeczeństwa).

Reymont: „Z ziemi chełmskiej“.

XXXII. Sprawy unji. Rządy Hurki i Apuchtina. Kroże.

XXXIII. Nowe formy ucisku i wyzysku w zaborze austriackim w epoce konstytucyjnej. Prace i zdobycze społeczeństwa polskiego w Galicji

Janelli, Kisielewska.

XXXIV. Zabór Pruski. Rugowanie języka polskiego. Marcinkowski. Września.

Janelli, Kisielewska.

XXXV. Komisja kolonizacyjna. H. K. T. Jackowski. ks. Wawrzyniak.

XXXVI. Kaszuby. Śląsk (pruski i austr.). Budzenie się narodowości na Śląsku. Wybory na Śląsku).

XXXVII. Prace społeczeństwa w zaborze rosyjskim.

XXXVIII. Wskrzeszenie Państwa Polskiego.

UWAGI METODYCZNE.

Cel nauki. Kurs wstępny albo propedeutyczny historii Polski w gimnazjum niższem ma na celu:

1) Stopniowe wytwarzanie pojęć o elementarnych czynnikach życia historyczno-społecznego (jak: osada, prowincja,

krój, ojczyzna; ród, plemię, naród; rolnik, kolonista; sołtys, ławnik, gmina; mieszczanin, rzemieślnik, kupiec, rajca, burmistrz, magistrat; szlachcic, rycerz, możny; kasztelan, wojewoda; książę, król; kanclerz, rząd; sejm, konfederacja; konstytucja; hetman, wojsko; insurekcje, legjony; ksiądz, mnich, biskup, opat, parafja, katedra, diecezja; prawo, przywilej; pańszczyzna, uwłaszczenie i t. p.).

2) Rozwijanie wyobraźni historycznej i zmysłu historycznego, t. j. zdolności pojmowania, że dawniej było inaczej i że z biegiem czasu ludzie coraz bardziej opanowywali przyrodę, lepiej zaspokajali swe potrzeby, skuteczniej organizowali się dla współpracy i zapewnienia wszystkim pomyślnych warunków życia,—słowem, że istnieje nieustanny proces rozwojowy, w którym życie współczesne jest tylko jednym dalszym ogniwem.

3) Kształtowanie poczucia narodowego, społecznego i moralnego, czyli uświadamianie przynależności do narodu, pogłębianie patriotyzmu i budzenie woli obywatelskiej.

4) Przygotowywanie do poznawania współczesności, czytania utworów literatury narodowej, korzystania z wycieczek krajoznawczych i t. p.

Wybór materiału. Materiał naukowy, jak to się okazuje z programu został zaczerpnięty z całości dziejów narodowych, jednakże w ograniczonej ilości, aby go można było skutecznie opracować bez szkodliwego pośpiechu w ciągu wyznaczonego na naukę czasu.

Przy wypełnianiu zakreslonych ram materiałem historycznym należy mieć stale na uwadze, że fakty historyczne, które się podaje młodzieży, powinny być dla niej zrozumiałe i interesujące. Z dziejów politycznych szczególnie nadają się czyny wybitnych mężów stanu: polityków, reformatorów, wodzów, opiewane w literaturze najważniejsze bitwy, poważne a trwałe zmiany terytorjalne, wreszcie ważniejsze przeobrażenia ustrojowe; z dziejów kulturalnych zaś—najbardziej charakterystyczne dla pewnego okresu zdobycze kultury materialnej w rolnictwie, górnictwie, przemyśle, handlu i komunikacji, oraz duchowej kultury w literaturze narodowej, szkolnictwie, nauce i sztuce.

Pewną ilość materiału pojęciowego, wprowadzającego do nauki historii ściślej, dostarczają podania historyczne. W prostej, przystępnej formie wyjaśniają one powstawanie

niektórych instytucyj, idee życia zbiorowego pewnego czasu czy prowincji tudzież wyznaczają kierunek wysiłków i rozwoju narodowego. Narówni z podaniami uwzględnić należy i dzieje najbliższej szkole okolicy, ziemi czy powiatu. Zebranie materiału do dziejów okolicy szkoły powinno być sprawą ambicji każdego nauczyciela historii. Słownik geograficzny, encyklopedje, wydawnictwa krajoznawcze stanowią najdostępniejsze do tego źródła.

Ze szczególną uwagą traktować należy czasy najnowsze, a zwłaszcza wysiłki ku utrzymaniu przekazanej przez przeszłość kultury narodowej i politycznej, oraz wytrwałę walki o odzyskanie niepodległości, która jedynie zapewnia należyty rozwój dorobku cywilizacyjnego narodu. Niepowodzenia i klęski czasów porozbiorowych nie powinny zasłaniać ścisłego związku pomiędzy kulturą złotego okresu, jak również czasów konstytucji 3 maja a ideałami pokoleń porozbiorowych na wszystkich ziemiach polskich. Te ostatnie, jako najbliższe, wielce są przydatne do objaśnienia dzisiejszych wartości kulturalnych narodu polskiego tudzież do krzewienia uczuć patriotycznych i obywatelskich.

Układ materiału. Dobrany materiał historyczny ułożyć należy zgodnie z celami kursu wstępnego w szereg obrazów historycznych. Najwłaściwszy jest układ biograficzno-monograficzny, dokonany na zasadzie materiału z dziejów politycznych, około którego grupuje się wybrane zjawiska kultury, podania historyczne i dzieje najbliższej okolicy. Obrazy te dają znajomość przeszłości w odrębnych, żywych scenach historycznych, opartych o węzłowe momenty dziejowe, ważne dla rozwoju państwa i kultury narodowej. Epizody historyczne, skupione około osób, dobrze wyrażających swem działaniem dany moment przeszłości tworzą obraz biograficzny, skupione zaś około pewnej idei czy wysiłku zbiorowego dają obraz monograficzny. Obrazy biograficzne, uwydatniając pierwiastek czynu jednostkowego, budzą naturalne u dzieci współczucie i zainteresowanie, wprowadzają je w atmosferę pracy i walki dziejowej i kształcą zarówno umysł, jak serce i wolę; — obrazy monograficzne, zamknięte w sobie i wyodrębnione, a stąd łatwe do zrozumienia i opanowania pamięcią, są znakomitem uzupełnieniem obrazów biograficznych.

Panujący dziś dosyć powszechnie zwyczaj podawania

w kursie propedeutycznym całości dziejów w szkicowym summarycznym sarysie, zawierającym najogólniejszą charakterystykę rozwoju narodowego, mija się z celem kursu i grzeszy przeciwko zasadniczym postulatam pedagogicznym. Nauczyciel zmuszony jest przytaczać mnóstwo faktów i dat, koniecznych dla wyjaśnienia związku pomiędzy zwróceniami w dziejach zdarzeniami, same zaś zdarzenia pozostawia bez wyczerpującego opisu, przytem w wykładzie musi się posługiwać abstrakcyjnymi pojęciami, których uczniowie zrozumieć jeszcze nie mogą. Stąd wynika obciążenie ich pamięci balastem szczegółów, bezwartościowych dla poznania zjawisk i osób historycznych, oraz przyzwyczajanie młodzieży do powtarzania niezrozumianych frazesów.

Opracowanie materiału. Każdy obraz historyczny stanowi jednostkę metodyczną, którą należy z uczniami opracowywać zgodnie z racjonalnymi zasadami nauczania. Jakkolwiek naczanie historii nie może się obejść bez żywego i barwnego opowiadania o zdarzeniach dziejowych, to jednak nauczyciel nie powinien zapominać o tem, że uczniowie podczas najlepszego nawet wykładu odgrywają rolę biernych słuchaczy. Dlatego też wykład nie może być jedyną metodą przy nauczaniu historii. Obok niego należy koniecznie stosować takie sposoby nauczania, któreby pobudzały uczniów do możliwie najbardziej samodzielnej pracy nad zagadnieniami historycznymi. Można to osiągnąć rozmaitemi sposobami.

Przedewszystkiem wskazane jest pokazywanie klasie dostosowanych do materiału historycznego obrazów, tablic, przeczroy i map, które to pomoce naukowe powinny stawać się przedmiotem rozważań całej klasy pod kierunkiem nauczyciela. W podobny sposób należy z uczniami analizować przeczytane w klasie wyjątki ze źródeł dziejowych, opracowań historycznych i literatury pięknej. Dalej zaleca się pobudzać uczniów do układania tablic współczesności wydarzeń politycznych i kulturalnych, rysowania i malowania map, planów bitew, wykreślania na mapach dróg pochodów wojennych i podróży, odtwarzania w jakikolwiek sposób (za pomocą rysowania, malowania, wystrzygania, lepienia i t. p.) zabytków kultury, pomników przeszłości, narzędzi, broni i t. p. Wielką zaletą tego rodzaju zajęć jest to, że łączą one pracę umysłową z pracą rąk, co sprzyja zarówno rozwojowi psy-

chicznemu uczniów, jak pogłębieniu i utrwaleniu się wyobrażeń i pojęć naukowych. Poza tem nauczyciel historii powinien umiejętnie korzystać z tak bardzo właściwego wiekowi uczniów klas II i III popędu do kolekcjonowania, kierując go ku zbieraniu ilustracyj i rycin historycznych. Bardzo wskazane są wreszcie wycieczki historyczne w celu zwiedzenia zachowanych na miejscu lub w okolicy zabytków przeszłości. Do każdej wycieczki historycznej uczniowie powinni być zawczasu przygotowywani. Należy im udzielić potrzebnych wiadomości, oraz zainteresować zabytkami, które mają oglądać. Po wycieczce zdobyty materiał należy omówić i uporządkować. Uzupełnieniem tych wszystkich zajęć może być lektura domowa uczniów, uprawiana pod kierunkiem nauczyciela.

Szereg obrazów historycznych, składający się na kurs jednej klasy, rozpada się na grupy obrazów, z których każda stanowi pewną organiczną całość.

Po przerobieniu takiej grupy wskazanemi powyżej metodami, nauczyciel powinien się zatrzymać i urządzić powtórzenie zawartego w grupie materiału. Przy końcu roku należy powtarzać kurs całkowity. Powtórzenie polega na ponownem, ale *różnem* od pierwotnego, opracowaniu materiału. Fakty, które były oświetlone w sposób biograficzny, można tu np. ująć monograficznie i odwrotnie. Należy zmieniać ich porządek. Ale przede wszystkim wskazane tu jest zestawianie i porównywanie ze sobą faktów, należących do różnych obrazów historycznych, oraz zestawianie ich ze zjawiskami życia współczesnego. Dokonywające się w ten sposób kojarzenie wyobrażeń historycznych powinno prowadzić uczniów do wytwarzania ogólniejszych pojęć historycznych, takich np., jak pojęcie o rozwoju dziejowym. Chronologia rozwoju dziejowego w kursie propedeutycznym znajduje wyraz w samej kolejności obrazów. Z dat podaje się tylko najważniejsze.

JĘZYKI NOWOŻYTNE.

P R O G R A M.

KLASY II i III.

(W kl. II—6 godz., w III—5 godz. tygodniowo).

ĆWICZENIA USTNE.

Ćwiczenia w mówieniu na podstawie tematów następujących:*)

Szkoła: opis klasy, sprzęty szkolne, przybory ucznia, barwy przedmiotów, osoby w szkole, czynności ucznia i nauczyciela w czasie lekcji.

Liczebniki główne i porządkowe: cztery działania, miary, wagi, pieniądze.

Ciało ludzkie: opis ciała, czynności członków i zmysłów, pożywienie, ubranie, zdrowie i choroba.

Czas i pogoda: podział czasu, zegar, kalendarz, pory roku, wiek ludzki, pogoda.

Dom i mieszkanie: opis domu i mieszkania, sprzęty, budowa domu, materiały budowlane, rzemieślnicy zajęci przy budowie.

*) Te same tematy w rozszerzonym zakresie będą stanowiły materiał dla ćwiczeń w mówieniu również w klasie IV.

Uczeń w domu i w rodzinie: zajęcia codzienne ucznia, rodzina, zajęcia członków rodziny.

Miasto: opis miasta, ważniejsze budowle, sklepy, targ, handel, ogrody.

Rzemiosła i zawody: ważniejsze rzemiosła i wyroby, przemysł i fabryki.

Wieś: opis wsi i krajobrazu wiejskiego, chata i zagroda, zajęcia wiejskie, zwierzęta domowe, pory roku na wsi, przyjemności wiejskie.

Przyroda: krajobraz płaski i górzasty, rzeka i morze, ryby i robołówstwo, las zwierzęta dzikie i ptaki, myślistwo, niebo i części świata.

Mapa i pojęcia geograficzne: opis Polski i Europy fizyczny i polityczny; państwa, stolice i narody, lądy i morza, opis kuli ziemskiej, ważniejsze pojęcia geograficzne.

Komunikacja: środki komunikacyjne w mieście i na wsi, na lądzie, morzu i w powietrzu, wycieczki i podróże koleją i statkiem, dworzec kolejowy, przystań.

Korespondencja: przybory do pisania, list, wzory listów.

ĆWICZENIA GRAMATYCZNE.

JĘZYK FRANCUSKI.

Klasa II.

Rodzajnik określony i nieokreślony. Liczba mnoga rzeczowników. Tworzenie rodzaju żeńskiego przymiotników. Słowa posiłkowe: avoir, être. Liczebniki główne i porządkowe do 1000. Odmiana prawidłowa czasowników na er,—ir,—re; czasy proste i najczęściej używane złożone; strona czynna, tryb oznajmujący w formie twierdzącej, przeczącej i pytajnej, formy najczęściej używanych i spotykanych w lekturze nieprawidłowych czasowników. Słowa zaimkowe. Budowa zdania prostego.

Klasa III.

Powtórzenie i rozwinięcie materiału gramatycznego klasy II w zakresie części mowy odmiennych i nieodmiennych w miarę koniecznej potrzeby. W szczególności: rodzajnik cząstkowy, nieprawidłowa liczba mnoga rzeczowników, nieregularne stopniowanie przymiotników i przysłówków, zaimki. Z czasownika: tryb warunkowy i łączący, strona bierna, najważniejsze czasowniki nieprawidłowe, tworzenie i używanie czasów. Najczęstsze wypadki zgody imiesłowu. Szyk w zdaniu francuskim.

JĘZYK NIEMIECKI.

Klasa II.

Rodzajnik określony i nieokreślony. Prawidła tworzenia liczby mnogiej rzeczowników. Liczebniki główne i porządkowe. Odmiana rzeczowników (przypadkowanie) z rodzajnikami, oraz z zaimkami dzierżawczymi i wskazującymi lub przymiotnikami; przymiotniki. Czasowniki posiłkowe: „sein, haben“; odmiana słaba i mocna czasowników; czasy: teraźniejszy, przeszłe: — dokonany i niedokonany, przyszły, forma twierdząca, przecząca, pytajna; tryb rozkazujący. Budowa zdania prostego; orzeczenie czasownikowe, przymiotnikowe, rzeczownikowe, przysłówkowe.

Klasa III.

Zdanie proste rozwinięte, zdanie złożone. Czasowniki: sollen, wollen, können, müssen, dürfen, mögen; rozszerzenie materiału w odmianie mocnej i słabej czasownika; strona bierna; spójniki; szyk w zdaniu głównym i pobocznym; tryb łączący w mowie zależnej. Imperfektum jako czas opowia-

dający. Określenie przysłówkowe (czas, miejsce, sposób) wyrażone za pomocą przysłówków lub rzeczowników poprzedzonych przymikiem. Spójniki; zdania okolicznościowe i odpowiednie spójniki.

JĘZYK ANGIELSKI.

Klasy II i III.

Przedimek określony i nieokreślony. O rzeczowniku: tworzenie liczby mnogiej regularne i wyjątkowe oraz na sposób germański; jak się po angielsku wyraża polskie formy deklinacyjne; przypadek „dzierżawczy“. O przymiotniku: przymiotniki, występujące w roli rzeczowników; stopniowanie przymiotników regularne i wyjątkowe. O przysłówku: regularne i wyjątkowe tworzenie przysłówków do przymiotników, ich stopniowanie. O liczebniku: liczebniki główne, porządkowe i ułamkowe, liczebniki przysłówkowe, (cztery działania, czytanie dat, godzin na zegarze). O zaimkach: zaimki osobowe prócz zaimka drugiej osoby pojedynczej; odmiana zaimków osobowych — przypadek „zależny“; zaimki dzierżawcze w formie łącznej i samodzielnej, również z opuszczeniem drugiej osoby pojedynczej; zaimki osobowo-zwrotne, wskazujące, pytające, względne, nieokreślne i nieokreślne względne; przysłówki zaimkowe. O czasowniku: pięć prostych form odmiany czasownika. Wyjątkowe wypadki tworzenia trzeciej osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego na—s (he does, he says, he has) i bez tej końcówki (he can, he may, he must...); tworzenie czasu przeszłego prostego i imiesłowu czasu przeszłego — regularne i wyjątkowe; ogólna klasyfikacja czasowników z tego stanowiska na grupy i znajomość praktyczna form głównych potocznie występujących czasowników; odmiana czasownika posiłkowego *to be*, tworzenie form złożonych czasownika i ich użycia; w szcze-

gólności forma „trwająca“ czasownika nie powinna zupełnie sprawiać trudności; forma pytająca i przecząca czasownika. Słowotwórstwo. Wreszcie uczeń powinien wytworzyć sobie poczucie słowotwórcze najczęściej występujących żywych przyrostków w angielszczyźnie współczesnej, oczywiście, jak zawsze, drogą podświadomej indukcji.

ĆWICZENIA PIŚMIENNE.

Ćwiczenia ortograficzne gramatyczne i stylistyczne domowe i szkolne na podstawie materiału przerobionego w klasie.

Ćwiczenia szkolne w klasie II cztery na miesiąc, w klasie III trzy na miesiąc.

WSKAZÓWKI METODYCZNE.

CEL NAUKI.

Celem nauczania języków nowożytnych obcych w szkole średniej jest:

1. Uzdolnienie i pewna wprawa w poprawnem władaniu językiem obcym w mowie i piśmie w zakresie materiału objętego nauką szkolną.
2. Przygotowanie do czytania i rozumienia łatwiejszych utworów, napisanych językiem współczesnym.
3. Poznanie w zarysie kultury danego narodu.

UWAGI WSTĘPNE.

Różne mogą być sposoby nauczania języków obcych nowożytnych zależnie od celu, jaki się zamierza osiągnąć. Języki nowożytne są żyjącymi. Wobec tego, przy nauczaniu ich w szkole, celem najbliższym,—równorzędnym z celem dalszym (poznanie kultury danego narodu)—powinno być uzdolnienie uczniów do poprawnego władania nim w mowie i piśmie w takim stopniu, w jakim można to osiągnąć w wa-

runkach szkolnego nauczania. Ze względu na cel, zakresłony programem, wiek uczniów i wskazania psychologii mowy — drogą najprostszą i najpewniejszą będzie metoda *bezpośrednia*, połączona na stopniu drugim z formalno-analityczną.

Przyswajanie sobie języka obcego tą metodą powinno zaczynać się od *naśladownictwa*, to jest w sposób zbliżony do tego, w jaki dziecko uczy się języka z ust matki i od swego otoczenia. W początkach nauczania środkiem najwłaściwszym są ćwiczenia w mówieniu, uprawiane systematycznie, z wyłączeniem pośrednictwa języka ojczystego, o ile to tylko jest możliwe. Należy ćwiczyć przedewszystkiem ucho i narządy mowy i starać się usilnie o przyzwyczajenie uczniów do mówienia danym językiem obcym.

Przyzwyczajenie jest wynikiem częstego powtarzania i ćwiczenia; to też na pierwszym stopniu nauki należy ćwiczenia w mówieniu uprawiać stale, wytrwale i tak długo, dopóki uczniowie nie przyzwyczajają się do mechanicznego używania najprostszych form konwersacyjnych, dopóki one nie wejdą w nawyk i nie wytworzą w nich podświadomego poczucia językowego. Wtedy dopiero można przystąpić do utrwalenia zebranych wiadomości i pogłębienia znajomości języka *drogą refleksji*.

Przez refleksję poznaje się prawa kierujące budową języka. W szkole należy to uczynić sposobem indukcyjnym. Na podstawie rozbioru poznanego już materiału językowego — uczeń pod kierunkiem i przy pomocy nauczyciela uświadamia sobie i formułuje odpowiednie reguły gramatyczne. Na refleksyjnym stopniu nauczania — obok stałych i nieustannych ćwiczeń w mówieniu — głównem zadaniem nauczyciela będzie *gramatyczny rozbiór tekstów i systematyczne nauczanie gramatyki*. Dopiero po osiągnięciu tego celu podwójnego może on przystąpić do *zaznajomienia ucznia z kulturą materialną i duchową* danego narodu za pośrednictwem lektury wyjątków z odpowiednich dzieł i utworów literatury pięknej.

Nauczanie obcego języka nowożytnego w szkole średniej dzielić się będzie na *trzy stopnie*, które obejmą klasy następujące:

Stopień pierwszy: klasy II, III, IV.

„ drugi „ V, VI.

„ trzeci: „ VII, VIII.

Głównem zadaniem nauczyciela na stopniu pierwszym

będzie wyćwiczenie ucha i narządów mowy ucznia, oraz przyzwyczajanie go do mówienia językiem obcym; na stopniu drugim — pogłębienie znajomości języka przez systematyczne nauczanie gramatyki przy równoczesnem wzbogacaniu wiadomości leksykalnych za pomocą odpowiedniej lektury; na stopniu trzecim — zapoznanie ucznia z kulturą danego narodu.

ĆWICZENIA USTNE.

Ćwiczenia w mówieniu. Środkiem zasadniczym na pierwszym stopniu nauczania powinny być ćwiczenia w mówieniu, uprawiane systematycznie i celowo. Materiał do ćwiczeń należy przystosować do warunków nauki szkolnej i stopnia umysłowego rozwoju uczniów. Stanowiąc go będą tematy (patrz program), wzięte z bezpośredniego otoczenia i zajęć ucznia w szkole i w domu, taki bowiem materiał rzeczowy odpowiada najlepiej jego zainteresowaniom umysłowym. Na ten cel należy zużytkować najprzód tematy z bezpośredniego otoczenia ucznia w szkole. Rozmowę prowadzi się w początkach za pomocą krótkich pytań i odpowiedzi, które należy powtarzać pomy, póki wszyscy uczniowie nie zapamiętają obcych wyrazów i nie wyćwiczą się w poprawnem ich wymawianiu. Wtedy dobiera się nową grupę wyrazów i opracowuje się ją w ten sam sposób, powtarzając na każdej lekcji materiał językowy, opanowany już pamięciowo przez uczniów. Po wyzyskaniu materiału z bezpośredniego otoczenia w klasie dla celów rozmowy za pomocą najprostszych pytań: kto, co?, stawia się kolejno pytania nowe (czy to jest, gdzie, ile, jaki, jakiej barwy, do czego...), w ten sposób dobrane, by uczeń mógł na nie odpowiedzieć przy pomocy znanych już sobie wyrazów, oraz kilku w stosownej chwili dodanych przez nauczyciela wyrazów nowych. Zadaniem nauczyciela będzie obmyślać pytania i kierować rozmową w ten sposób, by zmusić uczniów do operowania zapasem poznanych już wyrazów we wszystkich dostępnych połączeniach i przemianach. Można już na tym stopniu zorganizować rozmowę między uczniami, skłaniając ich kolejno do zadawania pytań swym kolegom.

Dobrze wyzyskany i umiejętnie przez nauczyciela ugrupowany materiał językowy z bezpośredniego otoczenia w klasie może wystarczyć na kilka tygodni nauczania. W tym czasie należy obywać się zupełnie bez podręcznika. Oględne

i metodyczne rozszerzanie zapasu wyrazów, oraz ciągle ich powtarzanie pozwalają wpoić je trwale w pamięć uczniów już podczas nauki w klasie. Wyjątkowo można pozwolić uczniom o słabszej pamięci na notowanie trudniejszych wyrazów w zeszytach.

Ćwiczenia fonetyczne. Od początku nauczania należy zwrócić baczną uwagę na poprawną wymowę dźwięków poszczególnych, oraz całych wyrazów i zdań. Nauczyciel powinien wymawiać je starannie, podkreślać umiejętnie dźwięki uczniom nieznane, powtarzać je kilkakrotnie w razie potrzeby i kontrolować szczegółowo wymawianie ich przez uczniów. Dotyczy to przede wszystkim akcentu właściwego danemu językowi, oraz dźwięków, na które niema odpowiednika w mowie polskiej. Znaczne usługi może oddać wprowadzenie transkrypcji fonetycznej za pomocą znaków specjalnych. O ile nauczanie drogą akustyczną nie wystarcza dla wytworzenia dobrej wymowy, należy koniecznie wprowadzić objaśnienia fizjologiczne co do układu narządów mowy przy wytwarzaniu danego dźwięku. Warunkiem powodzenia pod tym względem jest oczywiście pewne systematyczne wykształcenie samego nauczyciela w dziedzinie fonetyki ogólnej, natomiast co z tej wiedzy i w jakiej formie należy dać uczniom, o tem powinien decydować sam nauczyciel na podstawie doświadczeń własnych.

W każdym razie ćwiczenia w poprawnym wymawianiu winny być otoczone jak najtroskliwszą opieką, zwłaszcza w pierwszych miesiącach nauczania; wiadomo, że o wiele trudniej jest oduczyć złej wymowy, niż nauczyć dobrej.

Ćwiczenia w czytaniu. Dopiero po osiągnięciu celu poprzedniego należy przystąpić do zapoznania uczniów ze znakami piśmiennymi. Można to uczynić najłatwiej przy pomocy poznanych już wyrazów w sposób następujący: Nauczyciel dobiera je odpowiednio, pisze na tablicy, objaśnia ich wartość i wskazuje na różnicę między wymową a pisownią. Po elementarnem zaznajomieniu uczniów ze znakami obcemi można przejść do czytania ustępów, których wyraz i zdania poznano już w całości lub w przeważnej części przy wstępnych ćwiczeniach w mówieniu. Czytanie, uprawiane przez kilka lekcji, utrwali w pamięci uczniów, bez zbytecznego wysiłku, wartość poszczególnych znaków. Wtedy dopiero należy przystąpić do ugrupowania ich i opanowania pamięcio-

wego, oraz do systematycznych ćwiczeń w pisaniu. Podręcznik staje się od tej chwili stałym środkiem pomocniczym w nauczaniu.

Układ lekcji. Ćwiczenia w mówieniu pozostają i nadal właściwym ośrodkiem nauczania; przyłączają się do nich teraz ćwiczenia w czytaniu, pisaniu i elementarne ćwiczenia gramatyczne. Wzajemny stosunek i kolejne następstwo tych ćwiczeń powinny być uwarunkowane zasadami nauczania według metody bezpośredniej. Lekcję należy zaczynać od ćwiczeń w mówieniu na podstawie materiału poglądowego lub przerobionego już tekstu. Nauczyciel przekona się, w jakim stopniu materiał poprzedni został opanowany przez uczniów i będzie miał sposobność do rozszerzenia i utrwalenia nowych szczegółów. Ta część lekcji powinna odbywać się *przy zamkniętych podręcznikach* na podstawie poglądu, ilustracji, obrazów ściennych lub — rzadziej — pamięci uczniów. Drugą część lekcji można poświęcić kolejno ćwiczeniom ortograficznym lub gramatycznym na podstawie przerobionego już materiału językowego; trzecią — przygotowaniu lekcji następnej.

Nowy materiał językowy lub gramatyczny należy również przygotować za pomocą ćwiczeń w mówieniu, o ile to tylko jest możliwe w obecnych warunkach nauczania; potem nauczyciel czyta dany ustęp i objaśnia go pod względem treści i formy przy współdziałaniu uczniów; w końcu uczniowie czytają pojedynczo, grupami lub chóralnie. Narażenie w braku podręcznika przystosowanego do wymagań metody bezpośredniej i odpowiednich pomocy szkolnych — można przygotowanie lekcji nowej zaczynać od czytania i objaśniania ustępu, jeżeli przerobienie go za pomocą pytań i odpowiedzi natrafia na poważniejsze trudności.

Przedstawiony powyżej schemat układu lekcyjnego może ulegać zmianom w szczegółach zależnie od rodzaju materiału lub chwilowych wymagań pedagogicznych. Nie powinien on krępować swobody osobistej i wynalazczości nauczyciela, który może w tej lub nieco zmienionej, ale metodycznie ułożonej ramie lekcyjnej, zastosować wszelkie pomysły i sposoby, jakie nasuną mu zdolności i doświadczenie pedagogiczne. W każdym jednak wypadku powinien przestrzegać podstawowych zasad metody bezpośredniej.

Rodzaj i rodzaj materiału rzeczowego. Materiał do cwi-

czeń w mówieniu na pierwszym stopniu nauki należy brać przede wszystkim ze środowiska, w którym rozwija się materialne i duchowe życie ucznia w tym okresie umysłowego rozwoju. W pierwszym roku należy ograniczyć się do opisów i czynności najprostszych i najważniejszych; w latach następnych rozwija się i uzupełnia sposobem kół dośrodkowych poznany już materiał rzeczowy. Punktem wyjścia i ośrodkiem przy układaniu lekcji nowej na dany temat powinny być wiadomości językowe i gramatyczne z lat poprzednich; koło nich grupuje się szczegóły nowe, tematy związane z nimi treścią i pokrewne. W pierwszym roku nauczania winna przeważać forma opisowa, którą można urozmaicać za pomocą dialogów, łatwych wierszy i piosenek. Od drugiego roku należy ustępy opisowe przeplatać stale łatwymi opowiadaniem, dialogami i wierszami, dobranymi o ile możności w ten sposób, by łączyły się treścią z poznanym już materiałem opisowym. Spośród wierszy wybierać należy przede wszystkim łatwe i melodyjne piosenki, nadające się do śpiewu chóralnego. Przyczyniają się one w wysokim stopniu do urozmaicenia i ożywienia nauki. Doskonałe usługi może przy nauczaniu piosenek oddać gramofon, zaopatrzony w odpowiednie płyty.

Przygotowanie, sposobem wskazanym dla ustępów opisowych, niektórych opowiadań i wierszy, które nie wiążą się treścią z poznanym już materiałem językowym, może natrafić na pewne trudności. W tych wypadkach pójdzie nauczyciel drogą, którą wskaże mu doświadczenie pedagogiczne z zastrzeżeniem unikania przekładu na język polski, jako stałego środka pomocniczego. Można w razie potrzeby posiłkować się z korzyścią sposobem następującym: przy zamkniętych podręcznikach nauczyciel opowiada po polsku treść danej prozy lub wiersza; następnie czyta je przy podręcznikach otwartych i objaśnia w języku obcym; poczem każe czytać uczniom i stosuje w dalszym ciągu omówione już dawniej sposoby.

Rola języka ojczystego. Podstawową zasadą metody bezpośredniej jest łączenie wyobrażenia pozajęzykowego z odpowiednim wyobrażeniem językowym obcem bez pośrednictwa języka ojczystego. Przy odpowiednich pomocach szkolnych, okazach, ilustracjach i obrazach ściennych—dobry nauczyciel może prawie zupełnie obywać się bez jego po-

mocy. Pośrednictwo języka ojczystego dozwolone jest tylko wyjątkowo w wypadkach, gdy inne próby objaśnienia zawiodą, lub gdy objaśnienie bez pomocy języka polskiego zajęłoby ilość czasu nieproporcjonalnie wielką do osiągniętych wyników. Dotyczy to zwłaszcza ćwiczeń gramatycznych, przy których można posługiwać się językiem ojczystym w miarę koniecznej potrzeby. Przekład, jako cel sam w sobie, musi być z nauczania na tym stopniu bezwarunkowo usunięty.

Ćwiczenia gramatyczne. Przyswajanie sobie języka an pierwszym stopniu nauczania powinno odbywać się przede wszystkim drogą naśladownictwa. Dopiero gdy przez ćwiczenia w mówieniu wytworzy się pewne poczucie praw językowych i odruchowa chęć zapoznania się z niemi, należy przystąpić do uświadomienia i wyćwiczenia odpowiednich wiadomości gramatycznych. Czynić to należy zawsze *drogą indukcji* w następujący mniej więcej sposób: nauczyciel zestawia na tablicy i celowo grupuje poznane już praktycznie zjawiska językowe; objaśnia je przy współpracy uczniów za pomocą pytań i odpowiedzi, poczem formułuje wraz z uczniami odpowiednią regułę gramatyczną. Uprawiane w ten sposób ćwiczenia gramatyczne stają się częścią składową ćwiczeń w mówieniu i powinny, o ile zachodzi tego potrzeba, odbywać się cząstkowo na każdej lekcji. Niezbędny materiał gramatyczny należy opracowywać systematycznie według planu i grupować w każdym roku nauczania w pewną całość; należy również wiadomości, wymagające mechanicznej wprawy, powtarzać przy pomocy ćwiczeń ustnych i piśmiennych tak długo, dopóki uczniowie nie opanują ich w zupełności.

Układanie wzorów na każdy rodzaj ćwiczeń gramatycznych byłoby zbyteczne i niepożądane. Należy pozostawić zupełną swobodę rozwoju dla zdolności pedagogicznych, wynalazczości i doświadczenia nauczyciela pod warunkiem przestrzegania zasad następujących:

1. Reguła i ćwiczenie gramatyczne nie powinny być punktem wyjścia, lecz opartem na indukcji stwierdzeniem poznanego już praktycznie prawa językowego.

2. Należy podawać je uczniom bez pośrednictwa języka ojczystego. Tylko w wypadkach, gdy opanowanie pewnego materiału gramatycznego sposobem powyższym wymagałoby zbyt wiele czasu i pracy niewspółmiernej z osiągniętymi wy-

nikami, można wyjątkowo dać konieczne objaśnienia w języku polskim.

3. Na pierwszym stopniu nauki należy się ograniczyć do wiadomości elementarnych, niezbędnych przy ćwiczeniach w mówieniu.

ĆWICZENIA PIŚMIENNE.

Ćwiczenia piśmienne powinny towarzyszyć stale ustnym od chwili, kiedy uczniowie zapoznają się ze znakami piśmiennymi i nabędą pewnej wprawy w czytaniu; zwłaszcza przy nauczaniu języka francuskiego i angielskiego, w których zachodzi tak wielka różnica między wymową a pisownią, należy otoczyć je szczególną troskliwością. Wszystko, co zostało opanowane za pomocą ćwiczeń ustnych, może stać się materiałem dla piśmiennych. Są one trojaki:

Ćwiczenia ortograficzne: przepisywanie słówek (bez znaczenia polskiego), części ustępów, wierszy z pamięci; dyktanda.

Ćwiczenia gramatyczne: wyszukiwanie przykładów na poznane reguły gramatyczne, przemiana liczby pojedynczej na mnogą i odwrotnie, ćwiczenia rachunkowe, przemiana osób i czasów, ćwiczenia w odmianie rzeczowników, zaimków i czasowników, budowa zdania pojedynczego, złożonego i t. d.

Ćwiczenia stylistyczne: odpowiedzi na pytania, układanie pytań do ustępów, krótkie opisy zwłaszcza w zastosowaniu do życia praktycznego, łatwe streszczenia ustępów prozaicznych i t. d.

Ćwiczenia należy odbywać systematycznie w szkole i w domu, na tablicy i w zeszytach. Ćwiczenia domowe nie powinny przekraczać 15 minut. Na ten cel powinni uczniowie posiadać dwa rodzaje zeszytów:—jeden na wypracowania domowe i przygodne ćwiczenia szkolne, (nauczyciel powinien przeglądać go jak najczęściej, by stwierdzić, czy uczniowie wykonali zadane im ćwiczenia),—drugi na ćwiczenia szkolne, które nauczyciel poprawia i ocenia.

Ilość ćwiczeń szkolnych ocenianych: w kl. II — jedno ćwiczenie na tydzień; należy je rozpocząć najpóźniej od 1 listopada; — w kl. III — 3 ćwiczenia na miesiąc.

PLAN ZAJĘĆ SZKOLNYCH
DLA PAŃSTWOWEGO GIMNAZJUM NIŻSZEGO

PRZEDMIOTY.	K L A S Y.				RAZEM.	
	0	I	II	III		
RELIGJA	2	2	2	2	8	
JĘZYK POLSKI. . .	6	5	4	4	19	
JĘZYK OBCY . . .	—	—	6	5	11	
HISTORJA.	—	—	2	2	4	
GEOGRAFJA. . . .	—	2+(1)	2+(1)	2	6+(2)	
MATEMATYKA . . .	5	6	4	4	19	
FIZYKA I CHEMJA	—	—	1+2	2+3	8	
PRZYRODOZNAW.	2+(1)	2+(2)	2+(2)	2+(1)	8+(6)	
PISMO	2	2	—	—	4	
RYSUNEK	4	4	2	2	12	
SPIEW	2	2	2	1	7	
PRACA RĘCZNA . .	2	3	2	2	9	
GIMNASTYKA . . .	2	2	2	2	8	
RAZEM	GODZIN LEKCYJ	15	17	23	23	78
	GODZIN ZAJĘĆ PRAKTYCZNYCH	12+(1)	13+(3)	10+(3)	10+(1)	45+(8)
RAZEM	27+(1)	30+(3)	33+(3)	33+(1)	123+(8)	

OBJAŚNIENIE. Liczby oznaczają ilości godzin tygodniowo. Gdy występują w formie sumy, wtedy drugi składnik oznacza ćwiczenia praktyczne. Składniki, ujęte w nawiasy, oznaczają czas, przeznaczony na wycieczki. Godziny te nie wchodzi w rozkład lekcji szkolnych.

